

Bauwerkes anhand der baulichen Zusammenhänge, Spuren nach den verschwundenen Teilen und Nachdenken über die Gestalt der Transformierungsprozesse, die den ursprünglichen Bau in die heutige Gestalt umgewandelt haben. Diese Erfassung führt zum vollkommeneren Verständnis der Aussage eines Bauwerkes eher als eine bloße Evidenz über ihre erhaltenen Bauteile.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Svojsín (Schweissing, Bez. Tachov [Tachau], Pilsner Kr.), Kirche d. hl. Petrus und Paulus, Schema vom Grundriss und dem Längsschnitt mit Blick nordwärts. Schwarz – das belegte, stratigraphisch älteste romanische Mauerwerk. Im Grundriss grau – hypothetisch vorausgesetztes Mauerwerk (genaue Lage der Schiffsüdmauer und Ausmaß der Apsis sind nicht bekannt); mögliche Wölbungsweise ist angedeutet. Im Längsschnitt grau – Spuren nach entfernten romanischen Baugliedern anhand der Feststellung an der Schiffs-nordwand (mit Verwendung der Planunterlage von M. Falta [2011] Aufnahme und Zeichnung J. Anderle).

Abb. 2: Svojsín, Kirche d. hl. Petrus und Paulus, a – Blick in den Innenraum (Foto J. Sommer); b – Blick in die Schiffs-nordwestecke, das bei der schonungslosen Putzentfernung deutlich beschädigte Mauerhaupt der romanischen Mauer. Spuren nach der abgerissenen westlichen romanischen Schiffs-mauer (links), der angesetzten Kreuzgewölbekappe und dem Wandpilaster der Emporenarkade (rechts) mit Ziegeln verblendet (Foto J. Anderle); c – Schiffs-nordmauer, Teilgrundriss und Blick vom Innenraum zu. Im Schnitt das älteste romanische Mauerwerk schwarz, das dazu angeschlossene grau, Barockmauerwerk braun. Hellere Braunfarbe an der Ansicht zeigt die barockzeitige Ausmauerung der Spuren nach den verschwundenen romanischen Konstruktionen, orange-farbiger Pfeil zeigt zur Zone mit ausdrucksvollen Brandspuren. Der unberührte Teil vom Triumphbogen der romanischen Etappe ist lediglich ein beschädigter Steinquader in der Nordostecke des Kirchenschiffs (im Bild rechts, Aufnahme und Zeichnung J. Anderle).

Abb. 3: Svojsín, Kirche d. hl. Petrus und Paulus, a – freigelegter Mauerwerksabschnitt von der romanischen Apsis in der nördlichen Sakristei am Barockchor (Foto J. Sommer); b – Apsisbogen, Innenteil (Foto J. Anderle).

Abb. 4: Svojsín, Kirche d. hl. Petrus und Paulus, Blick entlang der Nordmauer in der Richtung zum Turm hin. Die Grabung legte unter dem Fußboden Rest der vorausgesetzten und über der Erdoberfläche schon verschwundenen romanischen Kirchenwestmauer frei (Foto J. Anderle).

Abb. 5: Svojsín, Kirche d. hl. Petrus und Paulus, Blick in den nordwestlichen Teil des Innenraums während der Bauarbeiten, angeblich 1912. Unter dem abgeschlagenen Verputz deutliches romanisches Quadermauerwerk. Das Mauerhaupt links von der Kanzel aus den sekundär verwendeten Steinquadern mit Bruchstein. Die Ziegelvermauerung verblendete den älteren Kanzelzugang (Foto, archiviert beim Gemeindeamt Svojsín).

Abb. 6: Svojsín, Kirche d. hl. Petrus und Paulus, Schiffs-nordmauer, inneres Mauerhaupt mit Fugung (Foto J. Anderle).

Abb. 7: Svojsín, Kirche d. hl. Petrus und Paulus, Innenraum, Blick ostwärts entlang der Schiffs-nordmauer. Im Vordergrund in der Grabung der Fuß vom Wandpilaster, auf dessen Kapitell der der Emporenarkadenbogenlauf aufgesetzt war. Der entferntere Pilasterfuß gehörte dem Pilaster, der die Nordwand in zwei Hälften teilte (Foto J. Sommer).

Abb. 8: Svojsín, Kirche d. hl. Petrus und Paulus, Reste der späteren Quadermauerhauptgestaltung mit plastischer Fugung (Foto J. Anderle).

Abb. 9: Svojsín, Kirche d. hl. Petrus und Paulus, Bogenfriesteil, sekundär im Umfassungsmauerwerk des Barockpresbyteriums verwendet (Foto M. Falta).

Abb. 10: Svojsín, Kirche d. hl. Petrus und Paulus, profilierte Deckplatte von einem Kapitell(?), sekundär in der barockzeitigen Mauer zwischen dem Presbyterium und der Sakristei verwendet (Foto M. Hauserová).

Abb. 11: Svojsín, Kirche d. hl. Petrus und Paulus: a – romanischer Steinquader mit flachem Relief, sekundär in das Mauerwerk des Barockpresbyteriums eingemauert; b – Kostelec (Bez. Tachov), Kirche der Geburt Johannes d. T., der sekundär verwendete Steinquader mit einem Relief (Foto K. Nováček); c – Kostomlaty pod Milešovkou (Kostenblatt, Bez. Teplice [Teplitz-Schönau]), Reliefplatte neben dem Eingangportalgewände (Foto M. Hauserová).

Abb. 12: Svojsín, Kirche d. hl. Petrus und Paulus, romanisches Baumaterial, sekundär verwendet im Barockpresbyterium (Foto M. Hauserová).

(Übersetzung J. Noll)

NOVÉ POZNATKY KE STAVEBNÍMU VÝVOJI KOSTELA SV. JANA KŘTITELE V KURDĚJOVĚ

PETRA DOHNALOVÁ – JIŘÍ BLÁHA

V roce 2008 byla zahájena oprava opevněného farního kostela sv. Jana Křtitele v jihomoravském Kurdějově. V průběhu sanace zdiva došlo k odstranění vnějších i vnitřních omítek v úrovni soklu po obvodu celé stavby. Při souběžně probíhajícím operativním průzkumu a dokumentaci odkrytých náleзовých situací vyvstala řada otázek souvisejících se vzájemnými stratigrafickými vztahy obnaženého zdiva presbytáře, transeptu, věže, lodi kostela, ale také kamenných opěráků dokládajících postupné vybavování stavby klenbami. Ve snaze o lepší poznání objektu byly proto následně prozkoumány i další související situace, především v podkroví kostela.¹⁾ Velmi zajímavé poznatky přineslo dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků z krovů nad lodí a presbytářem.²⁾ Ukázalo se, že se zde dochovaly významné pozůstatky starších tesařských konstrukcí svědčících o postupných proměnách vzhledu stavby v průběhu takřka celé druhé poloviny 15. století. Díky množství prázdných dlabů a dalších stop zjištěných na druhotně použitých prvcích jsme se mohli pokusit o rekonstrukci podoby středověkého zastřešení kostela. Jako podklad pro zakreslení náleзовých situací a hypotetických rekonstrukcí bylo využito verifikované stavební zaměření z 80. let 20. století, vyhotovené ještě před statickým zajištěním kleneb a obvodového zdiva.³⁾

HISTORICKÉ SOUVISLOSTI

Obec Kurdějov (okres Břeclav) se rozprostírá v hlubokém údolí končících výběžků Ždánického lesa severovýchodně od Hustopečí. První dochovaná písemná zmínka o vsi pochází z roku 1286, kdy opat Dětrich koupil pro klášter v Zábrdovicích dva lány v Kurdějově (Curdieow) od Lva a Katolda z Boleradic.⁴⁾ Majetky, které zábrdovický pre-

Obr. 1: Kurdějov (okres Břeclav), výřez z tzv. císařského otisku mapy státního katastru z roku 1827 (ČÚZK Praha).

Obr. 2: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele. Fotografie kostela od jihozápadu (foto A. Mayssl, před rokem 1900, uloženo MZK Brno, Schramova sbírka vedut. Sign. Skř.1-0091.416.350).

monstrátský klášter držel v Kurdějově v roce 1315, prodal nejpozději před polovinou 14. století premonstrátskému klášteru v Dolních Kounicích.⁵⁾ Před rokem 1329 Kurdějov získali páni z Lipé. V letech 1485 až 1491 je uváděn Vilém z Pernštejna jako poručník nezletilého Jindřicha z Lipé.⁶⁾ Jan z Lipé prodal Kurdějov 18. května 1594 společně s hodonínským panstvím hraběti Juliovi ze Salmu a Neuburgu.⁷⁾ V následujících neklidných válečných letech měnilo hodonínské panství často majitele, v letech 1692 až 1712 drželi panství páni z Lichtenštejnu, dále Czoborové a od roku 1762 císař František Štěpán Lotrinský.⁸⁾

Samotný kostel v Kurdějově je poprvé uváděn kolem roku 1350 pod patronátem kláštera v Dolních Kounicích a spadal pod faru v sousedních Boleradicích.⁹⁾ V roce 1390 byl kostel v Boleradicích osvobozen od 4 hřiven ročního platu určeného pro filiální kostel v Kurdějově. Někdy před tímto datem věnoval rychtář Petr z Kurdějova 60 hřiven, aby získal povolení k povýšení filiálního kostela v Kurdějově na kostel farní.¹⁰⁾ Prvním farářem v Kurdějově je jmenován roku 1390 premonstrát Mikuláš.¹¹⁾ Od roku 1527 spravoval majetky kounického kláštera moravský zemský hejtman, v dubnu téhož roku majetek stavy postoupily Ferdinandu I. a ten jej 31. května 1528 přenechal k doživotnímu užívání tridentskému biskupu Bernardovi. 9. října 1537 zapsal císař Ferdinand I. majetek kláštera v Dolních Kou-

nicích místokanceléři království českého Jiřímu Žabkovi z Limberka, a to včetně fary v Kurdějově.¹²⁾ Za třicetileté války fara zanikla a Kurdějov připadl pod farnost v Hustopečích.¹³⁾ Roku 1742 byl ustanoven pro Kurdějov kaplan, je muž vrchnost dávala 100 zlatých a obec 80 zlatých. Roku 1785 byla zřízena lokálie a fara, k níž náleželo 15 měr polí, pak v roce 1859.¹⁴⁾ Před rokem 1924 činilo kostelní jmění 12.546 K. V roce 1834 hrozilo zřízení samostatné stojící věže, byla proto snížena a nově zastřešena. Varhany pocházejí z roku 1885. Interiér kostela byl nově vyzdoben v roce 1919.¹⁵⁾

Roku 1937 byla zahájena oprava kaple Všetech svatých a kostela, nebyla však dokončena. V 80. letech 20. století došlo k rozsáhlé památkové rekonstrukci celého areálu. Jako první proběhly záchranné práce na kapli Všetech svatých. V roce 1982 byla vyměněna okna ve věži a na faře. O rok později zahájil podnik Ingstav Brno statické zajištění klenby kostela železobetonovou skořepinou. V roce 1984 práce pokračovaly injektážemi základů a obvodového zdiva kostela, o dva roky později probíhala injektáž hradebních zdí. V roce 1987 kostel dostal novou měděnou střechu. Rozsáhlá rekonstrukce byla zakončena opravou fasád, restaurováním kamenických článků a interiéru kostela.¹⁶⁾ K poslední větší opravě došlo po dalších dvaceti letech, roku 2008 bylo provedeno odvlhčení zdiva a odstraněny omítky v soklové části.

POPIS OBJEKTU

Opevněný areál s kostelem sv. Jana Křtitele byl již v minulosti několikrát popsán.¹⁷⁾ Kostel stojí na vyvýšené terase při středu obce a tvoří jádro stavebního souboru obehnaného hradební zdí s kamennými krakorci na vnitřní straně. Svažitý okrasek nepravidelného polygonálního půdorysu kromě kostela obsahuje na svém severovýchodním okra-

Obr. 3: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele. Fotografie kostela před opravou v roce 1936, pohled od severovýchodu (uloženo NPÚ ÚOP v Brně, archiv staré fotodokumentace. Inv. č. 21. 650 M-9/439).

Obr. 4: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele. Fotografie kostela před opravou v roce 1936, detail opěrného pilíře (uloženo NPÚ ÚOP v Brně, archiv staré fotodokumentace. Inv. č. 21. 653 M-9/442).

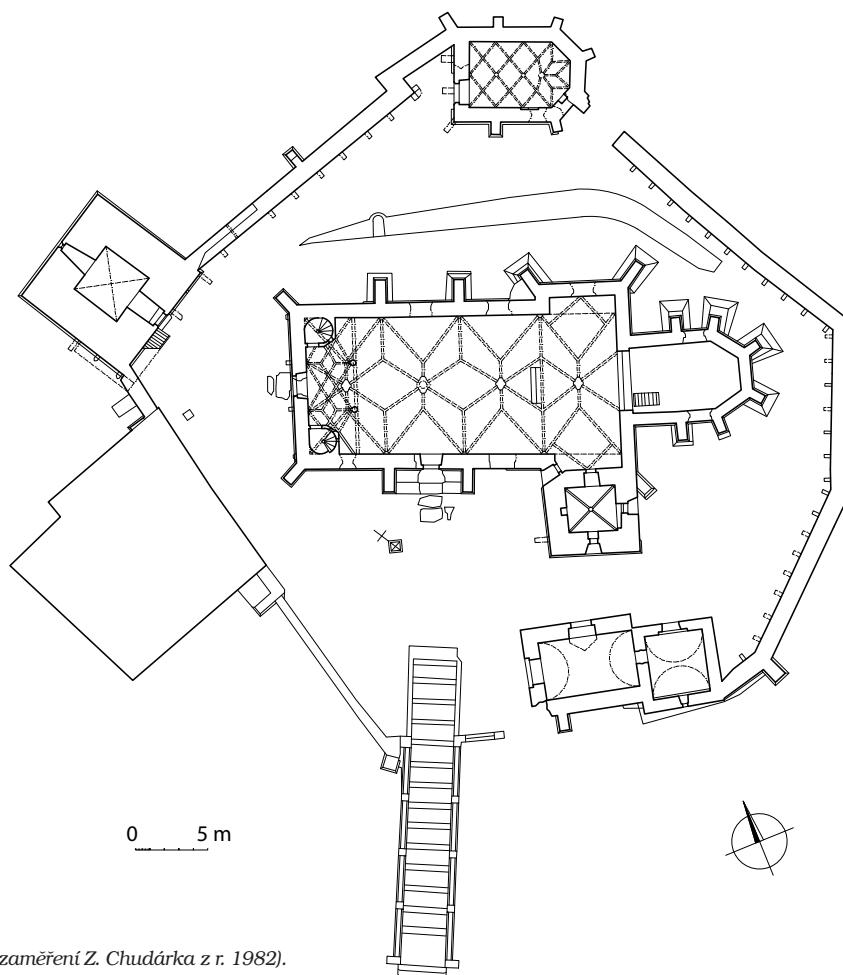

Obr. 5: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele. Interiér kostela (uloženo NPÚ ÚOP v Brně, archiv staré fotodokumentace. Inv. č. 1285 M-9/37).

ji ještě samostatně stojící kapli Všechných svatých, na severozápadě masivní hranolovou věž a přibližně na jihozápadě do hradby vestavěný útvar karneru s přístavkem obdélného půdorysu. Již mimo hrazený okresek, nicméně stále v úzké komunikační a funkční vazbě na celý komplex stojí ve strmém svahu budova fary.

Vlastní kostel je přibližně orientovanou stavbou s odsazeným, polygonálně uzavřeným presbytářem, s mělkou příčnou lodí¹⁸⁾ při triumfální oblouku a navazující lodí obdélného půdorysu. K jižnímu průčelí příčné lodi přiléhá hranolový útvar někdejší věže s klenutou sakristií v přízemí. Stavbu kryje strmá sedlová střecha na východní straně polygonálně uzavřená, sakristie je kryta střešou pultovou. Nad předělem transeptu a lodi vyrůstá z hřebene střechy čtyřboká věžička gotizujícího tvarosloví, se strmou jehlancovou stříškou nad otevřenou lucernou. Střešní krytinu tvoří falcované pláty měděného plechu se zelenou patinou.

Plášť kostela je členěn několikrát odstupňovanými kamennými opěráky s pultovými stříškami, na nárožích příčné lodi a při západním průčelí hlavní lodi diago-

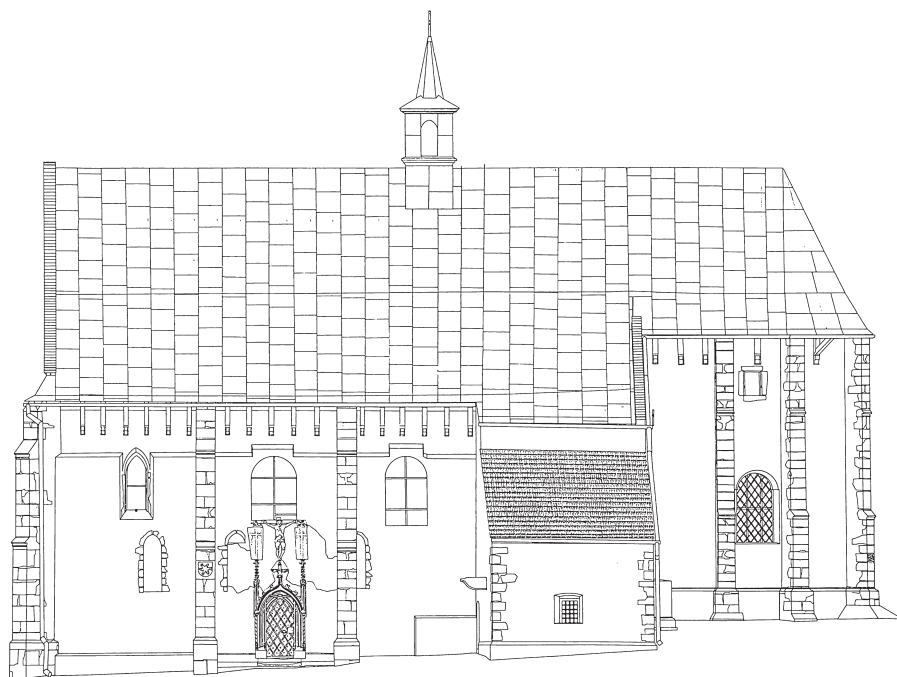

Obr. 6: Kurdějov, areál kostela. (J. Buzek, 2013, podle zaměření Z. Chudárka z r. 1982).

nálně nasazenými. Pod kordonovou římsou jihovýchodního opěrného pilíře je v závěru presbytáře zasazen kamenný kvádr s rytým nápisem *anno domini MCCCCLXV*, zakončeným hroťtým štítem se znamením kříže. Na severovýchodních pilířích presbytáře jsou vytesané reliéfní hroťtité štíty, obsahující překřížené ostrve (znak pánů z Lipé) a trojici vějířovitě rozložených vinařských noží. Na opěrném pilíři uprostřed jižní zdi lodi je vpadlá výplň ve tvaru štítu s trojicí přes sebe položených ryb.¹⁹⁾

Většina okenních otvorů, které osvětlují prostor lodi a presbytáře je završena mírně odsazenými obloukovými záklenky. Na západním průčelí a v západní části jižního průčelí jsou dvě okna zakončená lomenými oblouky a opatřená historizujícími kružbami. Na jižní straně lodi a východní straně příčné lodi se v nižší úrovni dochovala kamenná ostění menších, dnes zazděných hroťtých oken. Patro presbytáře je osvětleno obdélnými okny.

Po vnějším obvodu jižní, západní a severní zdi lodi je ncelé dva metry pod korunou zdi patrný široký ústupok zdiva kopírující záklenky současných oken. Na severní straně lodi je nad tímto ústupkem v místě styku se západní zdí příčné lodi zdola otevřený segment válce, vymezující polygonální šachtu a při prvním opěráku lodi od východu pak obdélný otvor vedoucí do podkrovní lodi. Nad západním portálem se

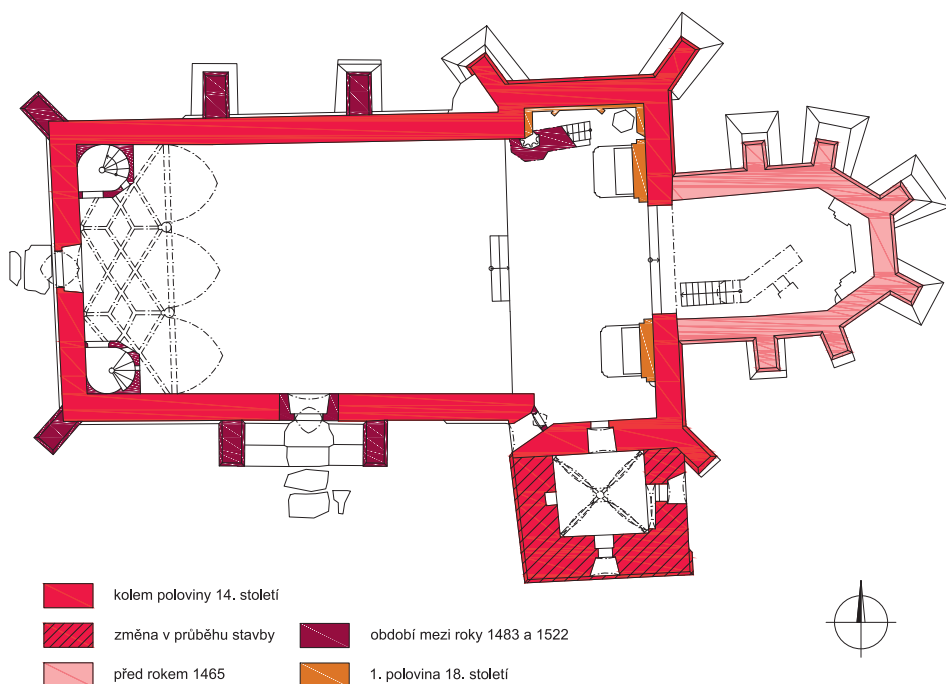

Obr. 8: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele. Pohled od jihu (zaměření Z. Chudárek 1982, uloženo NPÚ ÚOP v Brně, archiv map a plánů. Inv. č. 25-2139).

dochovala dvojice kamenných konzol a ve shodné výškové úrovni se při nasazení obou nárožních opěráků nachází dva rozměrné kamenné bloky. V západní zdi sakristie je viditelná spodní část zazděného portálu vedoucího do patra někdejší věže a pod jeho úrovní pak mohutný kamenný krakorec.

Hlavní vstup do interiéru kostela v ose západního průčelí vede portálem zakončeným lomeným obloukem a členěným masivním hruškovcem mezi hlubokými výžlabky. Boční vstup je umístěn v ose jižní zdi lodi. Vybaven je portálem s kamenným, bohatě profilovaným ostěním, jehož záklenek vrcholí tzv. oslím hřbetem. Portál flankují subtilní, vřetenovitě stáčené sloupky, na jejichž hlavice nasedají fiály s naturalisticky vypracovanými svazky osekáných větví. Ve vrcholu portálu je nasazena kytka, tvořící podnož skulptury Krista na kříži. Po stranách Krista jsou nad fiálami negativy dvou odsekáných plastik. Plochu stěny nad záklenkem pokrývají fragmenty nástěnné malby.

Hlavní loď je zaklenuta hvězdovou žebrovou klenbou. Žebra hruškového profilu se kříží ve svornících tvaru kvadrilobu, v jednom případě otevřeného, a sbíhají do štíhlých projmutých jehlancových konzol. Prostřední konzola na severní straně je překryta štítem s reliéfním znakem tří ryb, konzola na jižní straně lodi má podobu vousaté mužské hlavy. V západní části lodi je ves-

Obr. 7: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele, půdorys přízemí, analytický výkres stavebněhistorického vývoje (autoři, 2013).

Obr. 9: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele. Pohled od severu (zaměření Z. Chudárek 1982, uloženo NPÚ ÚOP v Brně, archiv map a plánů. Inv. č. 25-2138).

tavěna hudební kruchta, přístupná točitými schodišti se sedlovými portálky. Kruchta je podklenuta hvězdicovou žebrovou klenbou, jejíž žebra hruškové profilace se protínají bez svorníků a sbíhají do dvakrát podseknutých patek.

V severozápadním a jihozápadním koutě lodi se v interiéru obou schodišťových vestaveb nachází koutová konzola klenby lodi. Plné čelo kruchty spočívá na trojici lomených oblouků členěných protínajícími se pruty a nesených hranolovými pilíři se zkosenými hranami. Kamenný parapet kruchty je členěn plaménkovými kružbami s trojlisty a čtyřlisty. Krátká křídla příčné lodi jsou zaklenuta do datečně vloženou valenou klenbou, do níž zabíhají žebra nasazená na hrany kápí. Presbytář je zaklenutý barokní valenou klenbou s konchou nad závěrem a otvírá se do lodi půlkruhovým vítězným obloukem, v dnešní podobě rovněž barokním. V ose jižního čela příčné lodi je vstup do sakristie sedlovým portálkem a v západním koutě pak portálek s lomeným záklenkem a zkoseným ostěním vedoucí na dnes již neexistující schodiště. Sakristie je zaklenuta křížovou žebrovou klenbou, žebra klínové profilace s výžlabkem se protínají v kruhovém svorníku a dosedají na štíhlé jehlancové konzoly.

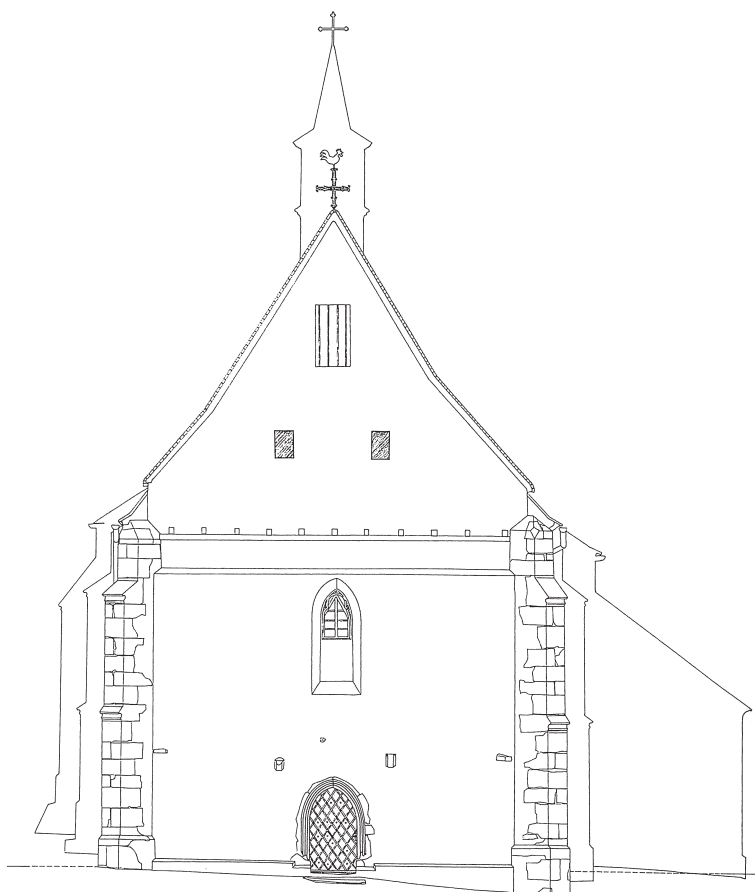
Přístup do podkrovního prostoru kostela vede z prostoru nad sakristií nově probouraným otvorem v koruně zdiva. Starší vstup je patrný vysoko ve zděném západním štítě, kam nejspíše vedl most ze samostatně stojící zvonice. Presbytář má nad klenbou ještě zděné obranné, resp. útočištné patro přístupné pouze z prostoru podkrovního částečně rozebranou západní dělicí zdi. Krov nad presbytářem je hambalkový podélně vázaný hřebenovým rámem. Nad lodí a transeptem je dnes rovněž konstrukce krovovního typu, ovšem s rozvinutým podélným vázá-

ním pokročilou ležatou stolicí. Do této konstrukce je zavázána stolice krovu věže. Nad lodí kostela i nad jeho presbytářem se dochovaly vazné trámy náležející starším krovům. Ty v obou případech procházejí korunou zdiva a na vnější straně jsou ozdobně ukončené a podepřené svislými přílozkami a pásky.

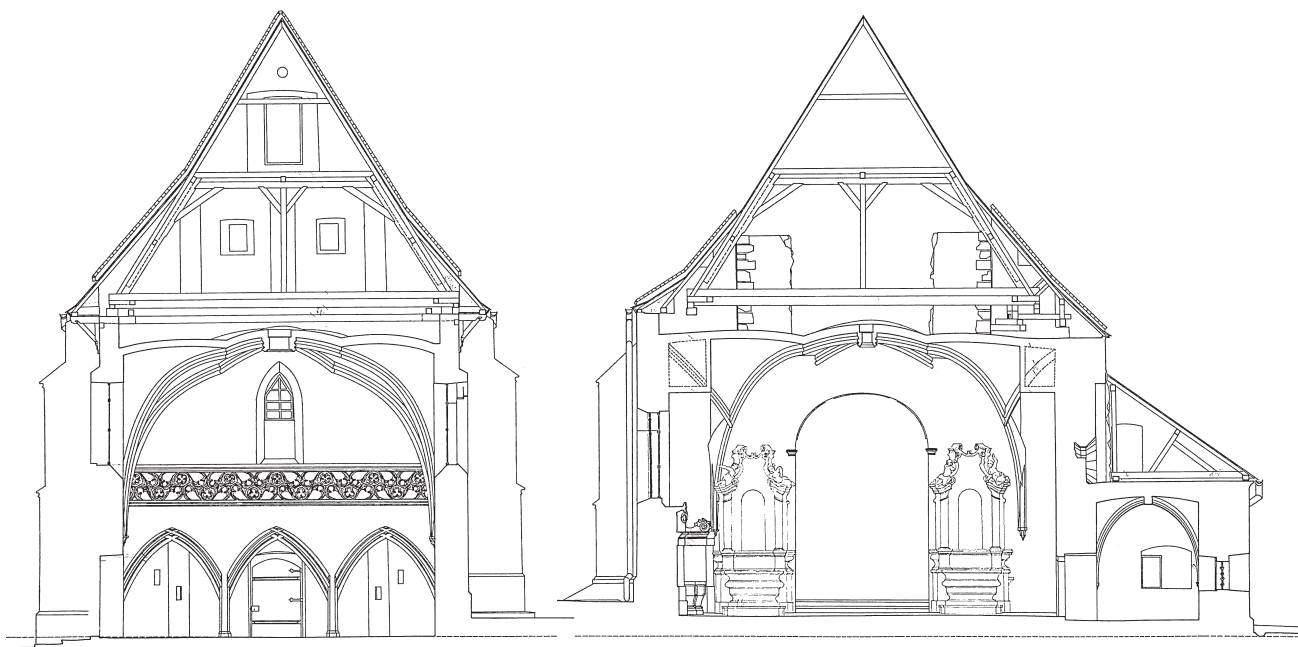
DOSAVADNÍ STAV POZNÁNÍ

Doposud publikované názory na vznik a vývoj kostela sv. Jana Křtitele se od sebe vzájemně příliš neliší. Dějinami kostela se již kolem poloviny 19. století zabýval Gregor Wolny, který ve své práci z roku 1858²⁰⁾ upozorňuje na letopočet 1465 na jednom z opěrných pilířů presbytáře a předpokládá postupnou výstavbu kostela. Dále uvádí významnou přestavbu kostela

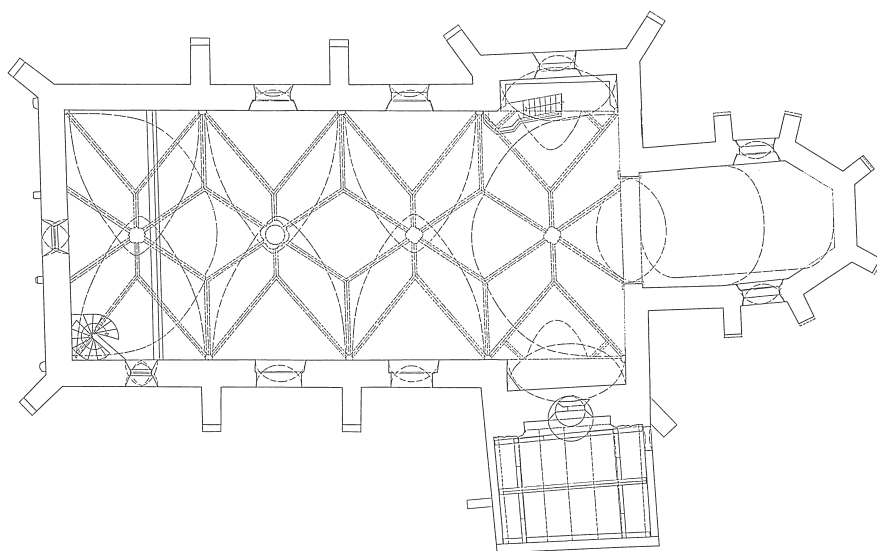
v roce 1718, kdy údajně ztratil na svém původním vzhledu. Tyto názory převzal později August Prokop²¹⁾ i autoři mladších místopisných prací.²²⁾

Obr. 10: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele. Pohled od západu (zaměření Z. Chudárek 1982, uloženo NPÚ ÚOP v Brně, archiv map a plánů. Inv. č. 25-2137).

Obr. 11: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele. Příčné řezy lodí kostela s pohledem na kruchtu a na vítězný oblouk (zaměření Z. Chudárek 1982, uloženo NPÚ ÚOP v Brně, archiv map a plánů. Inv. č. 25-2136).

Obr. 12: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele. Půdorys patra (zaměření Z. Chudárek 1982, uloženo NPÚ ÚOP v Brně, archiv map a plánů. Inv. č. 25-2133).

V 80. letech 20. století proběhl v souvislosti s připravovanou celkovou rekonstrukcí kostela archeologický výzkum vedený Josefem Ungerem. Nová zjištění byla částečně publikována v odborném tisku.²³⁾ Vznik kostela Unger datuje nejprve na přelom 13. a 14. století,²⁴⁾ nověji pak do 14. století, přičemž předpokládá výskyt zaniklého staršího presbytáře.²⁵⁾ Do druhé stavební fáze datované letopočtem 1465 řadí výstavbu nového presbytáře a současně nevylučuje, že k této fázi patří i věž na jižní straně transeptu. Opevnění areálu a další přestavbu kostela pak klade na přelom 15. a 16. století a vznik podzemních chodeb, vedoucích z presbytáře na přelom 16. a 17. století.²⁶⁾

Bohumil Samek řadí na základě archeologického výzkumu vznik kostela do první poloviny 14. století, a to v rozsahu plochostropé lodí s nevýraznou příčnou lodí, v níž byla proponována, ale patrně neprovedena klenba, a s kněžištěm neznámého tvaru. Předpokládá zboření kněžiště před rokem 1465 a jeho nahrazení nynějším s obranným patrem. Do stejné stavební fáze, snad s určitým časovým odstupem, klade i výstavbu věžovitého útvaru se sakristií. Do období kolem roku 1500 až do počátku 20. let 16. století datuje zaklenutí hlavní a příčné lodí, přístavění opěrných pilířů k hlavní lodi, výstavbu hudební kruchty a zřízení nového portálu v jižní zdi lodí. Kolem roku 1718 předpokládá nové zaklenutí kněžiště s vítězným obloukem, doplnění klenby

v příčné lodi a prolomení nových oken.²⁷⁾

Jako poslední se kostelem sv. Jana Křtitele zabýval Petr Kroupa, který vznik kostela datuje do první čtvrtiny 14. století (obvodové zdi plochostropé lodí s nevýrazným transeptem a západním portálem). Před rokem 1465 uvádí přístavbu nového kněžiště a zvonice. Na konci 15. a na počátku 16. století předpokládá rozsáhlou přestavbu, při níž byl kostel opevněn. Patrně se začalo stavbou opevnění s mohutnou hranolovou samostatně stojící věží, z jejíhož druhého patra vedl portál na dřevěný můstek spojující věž s půdou kostela. Obvodové zdi dosud nezaklenutého jednolodí tehdy nadstavili a zvenčí zesílili jedenkrát nepatrně

odstupňovanými opěráky, byla zaklenuta loď a osazen jižní portál. Půda nad lodí a presbytářem sloužila fortifikačním účelům, resp. jako útočiště. U koruny zdiva se dochovalo několik kamenných krakorců dříve nesoucích dřevěný ochoz, jenž obíhal také vyšší presbytář, nadstavený zřejmě v rámci fortifikačních přestaveb na přelomu 15. a 16. století. V roce 1610 uvádí přeložení hřbitova a zřejmě v této době i vyhloubení únikových chodeb z presbytáře. V roce 1718 pak ve shodě s ostatními barokní přestavbu interiéru a ve 40. letech 18. století barokizaci exteriéru.²⁸⁾

PŘEHLED NÁLEZŮ

Z vnější strany kostela byla novodobá omítka odstraněna v úrovni soklu do výše cca 100 cm, provedeno bylo také odvlhčení zdiva. V době provádění dokumentace již bohužel nebylo základové zdivo přístupné. Při opravě v 80. letech 20. století byly použity omítky s vysokým obsahem cementu a základy opěráků byly zpevněny betonem, což ztížilo čitelnost nálezových situací.

Po obvodu lodi byl v jednotlivých polích mezi opěráky pozorován různorodý charakter zdiva. Původní, nejméně porušené je zdivo soklové části na východní a severní straně severní části příčné lodi. Jedná se o kamenné zdivo z lomového pískovce,²⁹⁾ kladené do téměř pravidelných řádků a spojované vápennou maltou. Po obvodu příčné lodi je kamenný sokl ukončen jednoduše profilovanou římsou, plynule pokračující po obvodu opěráků příčné lodi.

Sokl západní zdi lodi a západní části jižní a severní zdi lodi je doplněn z cihel a zlomků cihel (cihly o rozměrech

Obr. 13: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele, v pravé části snímku Kaple Všech svatých. Pohled od severovýchodu (všechny snímky P. Dohnalová)

28 × 7,5 cm, 29,5 × 7 cm, 14 × 7 cm). Sokl po stranách portálu na jižní straně lodi je z cihelného zdiva (cihly o rozměrech 30 × 7 cm, 15 × 7 cm, 13 × 8 cm), spojované vápennou maltou. Římsa soklu je vyzděna z cihel postavených na výšku. Sokl mezi severozápadním opěrákem příčné lodi a prvním opěrákem lodi od východu je vyzděn z cihelného zdiva (cihly o rozměrech 13,5 × 8 cm) a ukončen římsou z cihel. Mezi prvním a druhým opěrákem od východu severní strany lodi je sokl z kamenného zdiva, římsa je opět z cihel. Sokl mezi druhým a třetím opěrákem lodi od východu je vyzděn z cihelného zdiva (cihly o rozměrech 13,5 × 8 cm). Sokl po obvodu opěráků lodi je ve vyšší úrovni, než je sokl lodi, což je odlišné proti nálezové situaci u příčné lodi.

Jihovýchodní nároží příčné lodi je ukončeno opěrným pi-

Obr. 14: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele. Jižní strana lodi kostela se vstupním portálem a zazděnými okny z první fáze výstavby kostela.

Obr. 15: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele. Západní průčelí se vstupním portálem a dvojicí kamenných konzol.

lířem dochovaným do výše cca 260 cm. Sokl příčné lodi, zakončený kamennou zkosenou římsou, plynule pokračuje po obvodu opěráku. Mezi zdívkou opěráku a zdívkou dnešní sakristie není viditelná spára, římsa soklu opěráku je však osazena ve vyšší úrovni, než je římsa soklu sakristie. Po obvodu sakristie je sokl vyzděn z kamenného zdiva ukončeného kamennou jednoúseň okosenou římsou. Mezi východní zdí příčné lodi a severní zdí presbytáře se nachází viditelná svislá spára s fragmenty omítek nanesenými na plochu zdiva lodi. Zdivo soklu presbytáře je vyzděno z lomového kamene, kladeného do nepravidelných řádků a spojovaného hrubou vápennou maltou s vysokým obsahem nedopalu. Zdivo je částečně doplněno z cihel, případně zlomků cihel. Sokl po obvodu presbytáře je ukončený výžlabenou římsou o výšce cca 26 cm a šířce výžlabku 10 cm, plynule pokračující po obvodu opěráků presbytáře. Výškový rozdíl mezi hranou římsy soklu příčné lodi a presbytáře je na jižní straně cca 90 cm a na severní straně cca 110 cm.

V interiéru byly odstraněny omítky do výše cca 120 až 200 cm. Zdivo lodi je vyzděno z lomového kamene kladeného do téměř pravidelných řádků, spojovaného vápennou maltou. Jihozápadní roh lodi je armován opracovanými kamennými bloky, na nichž se nacházejí fragmenty více vrstev vápenných líček. Po stranách západního vstupu do lodi je líc zdiva místy doplněný z cihel (jižní část – cihly o výšce 5,5–6 cm; severní část – cihly o rozměrech 28 × 13,5 × 6,5 cm, 26 × 7,5 cm, 7,5–8,5 cm). Špalety vstupu jsou upraveny z cihel v rozsahu cca 43 cm (cihly o rozměrech 26–27 × 13 × 8 cm, 26,5 × 13,5 × 9 cm), spojovaných vápennou maltou. Ve zdivu jižní špalety je viditelné zhlaví trámků, v protější špaletě je ve stejné úrovni zádívka o rozměrech 15 × 15 cm. Jedná se o kapsu pro vložení

Obr. 16: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele. Pohled na severní průčelí lodi.

vysouvací závory. Po stranách portálu v jižní zdi lodi se nachází cihelné zdivo (cihly o rozměrech 26–27 × 13 × 8 cm, 26,5 × 13 × 7 cm, 13 × 9 cm) spojované vápennou maltou. Ve zdivu východní špalety je zádívka o rozměrech 15 × 15 cm, v protější, západní špaletě je ve stejné úrovni zádívka o rozměrech 14 × 15 cm. Také tyto otvory sloužily pro zasunutí závory.

V jižní příčné lodi je vložen portálek s lomeným záklenkem, který dříve vedl na vřetenové válcové schodiště přiložené z vnější strany mezi ukončení jižní zdi lodi a západní stěnu jižní části transeptu.³⁰⁾ Východní špaleta portálu je doplněna z cihel (cihly o rozměrech 27 × 14 × 6,5 cm, 27 × 6–7 cm, 13 × 7 cm). Východně, asi 20 cm od sedlového portálku do sakristie se na svisle uloženém kamenném bloku, odkrytém v lomovém zdivu, nachází souvislá vrstva líček. Na kamenném ostění portálku sakristie byly zjištěny fragmenty vápenné omítky a více vrstev líček.

Severní zeď příčné lodi je upravena barokní dekorativní přízdívkou z cihelného zdiva. Zdivo severní zdi lodi je v délce 3,5 m částečně překryto plentou z cihel. V místě na-

Obr. 17: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele. Pohled od jihozápadu na ubouranou jižní věž se sakristií v přízemí.

Obr. 18: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele. Pohled od východu na ubouranou jižní věž se sakristií v přízemí.

Obr. 19: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele. Kamenný kvádř s rytým nápisem anno domini MCCCCLXV, jihovýchodní opěrný pilíř závěru presbytáře.

Obr. 21: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele. Severní strana presbytáře, zdi zdivka sanktuária a druhotně osekané klenební přípory.

Obr. 20: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele. Západní část severní zdi presbytáře (nalevo) a východní zeď severní příčné lodi (napravo), patrný výškový rozdíl v úrovni římsy soklu.

sedání čelních oblouků a náběhů žeber podklenutí kruchty jsou v kamenném zdivu vloženy cihelné vyzdívky. Mezi zdívem lodi a zdívem plášťů polygonů schodišť na hudební kruchtu byla dokumentována viditelná svislá spára, na severní straně lodi se ve spáře nacházejí fragmenty omítek. Plášť schodišť je vyzděn z cihelného zdiva (cihly o rozměrech $27,5 \times 13 \times 6,5$ cm, $28 \times 5,5$ cm, $13,5 \times 6-7$ cm).

Presbytář je vystavěn z lomového kamene kladeného do nepravidelných řádků. Převažují velké a menší kameny, dorovnané drobnějšími kameny, spojované hrubou vápennou maltou s vysokým obsahem vápenného nedopalu. V severovýchodním a jihovýchodním koutu presbytáře se dochovaly osekané koutové přípory o šířce původně předstupujícího profilu 15–16 cm (šířka kamenného članku je 44 cm). Ve vzdálenosti 219 cm od svislé osy přípor se ve vnitřním líci severní a jižní stěny presbytáře nacházejí další, vzájemně protilehlé osekané přípory, opět s patrným negativem předstupující části o šířce cca 15–16 cm (šířka kamenného bloku je 40 cm). Na čelech kamenných bloků lícujících se zdivem vnitřního líce presbytáře se dochovaly fragmenty bílých vápenných líček. Na východní straně presbytáře nebyly přípory pozorovány z důvodu umístění oltáře v celém rozsahu východní zdi.

Na severní straně presbytáře se nachází 90 cm široká vy-

zdívka z cihel, související patrně s odstraněním sanktuária. Na jižní straně presbytáře bylo dokumentováno druhotně zazděné sedile, z něhož je viditelná spodní část – ve výšce 64 cm od stávající podlahy se in situ dochoval opracovaný kamenný blok o rozměrech 122×25 cm a po stranách dva svislé kamenné bloky vlastního ostění sedile; šířka sedile je 110 cm. Na odkrytých dílech ostění sedile nebyla zjištěna profilace. Na vnitřní straně západní části ostění se nachází tenká vrstva vápenné omítky s několika vrstvami líček.

V **podkroví sakristie** bylo dokumentováno zdivo jižní zdi příčné lodi vyzdžené z lomového kamene kladeného do nepravidelných řádků, v jehož vazbě převažují středně velké

Obr. 22: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele. Jižní zeď příčné lodi v úrovni patra nad sakristií členěná polem liché arkády s druhotně zazděnou rozetou.

Obr. 23: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele. Patro presbytáře, pohled od západu.

Obr. 24: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele. Patro presbytáře, pohled na drážku ve vazném trámu staršího krovu presbytáře a dlabu ve vazném trámu západní vazby krovu.

a menší kameny, ojediněle velké, dorovnané drobnějšími kameny, spojované vápennou maltou. Jižní zeď příčné lodi je členěna slepou arkádou s lomeným záklenkem, v jejímž středu se nachází kruhové okno s kamenným ostěním s oboustranně nálevkovitě rozšířenou špaletou (průměr cca 140 cm). Na špaletě obrácené do příčné lodi je vápenná omítka s nejméně pěti vrstvami líček. Směrem do podkroví je okno částečně vyplněno zazdívkou ze smíšeného zdiva, překrytou vápennou omítkou a líčkami. V zazdívkě se nachází druhotně použitý architektonický článek, fragment žebra klínové profilace s vápennými líčkami. Lomený záklenek je vyzděn z cihelného zdiva (cihly o rozměrech $27 \times 13 \times 8$ cm, $27,5 \times 7,5$ cm) spojovaného vápennou maltou. Bezpochyby jde o dodatečné zesílení zdi s kruhovým oknem provedené nejspíše současně s přístavbou, resp. zvýšením věže. Na záklenku i v ploše pole se nacházejí vápenné omítky s líčkami. Po obou bočních stranách je líc zdiva v šířce cca 100 cm nepravidelný, odlámaný při snižová-

ní věže. Koruna zdi příčné lodi je vyzděna ze smíšeného zdiva kladeného do nepravidelných řádků (jsou v ní užity cihly o rozměrech $24 \times 5,5$ cm, $13 \times 5-6$ cm, 15×7 cm). Štíty dnešní pultové střechy jsou vyzděné z cihel, v západním štítu (cihly o rozměrech $12,5 \times 7$ cm) jsou zazděné stojky kamenného ostění vstupního portálu o šířce cca 60 cm. Obě štítové zdi byly v 80. letech 20. století další cihelnou nadezdívkou zvýšeny tak, že pultová střecha sakristie dnes plynule navazuje na hlavní střechu. Zjištěn byl i vnitřní líc jižní zdi někdejší věže, s vápennou omítkou a několika vrstvami líček. Zhruba 20 cm pod sutí tvořící dnes pochozí vrstvu podkrovního prostoru byla odkryta podlaha ze čtvercových dlaždic o rozměrech

25×25 cm. Prostor v prvním patře nad stávající sakristií měl tedy čtvercový půdorys o rozměrech přibližně 345 krát 345 cm.

V podkroví presbytáře bylo dokumentováno obvodové zdivo patra situovaného nad stávající barokní klenbou chórové části kostela. Zdivo je z lomového kamene, kladeného do nepravidelných řádků, spojovaného vápennou maltou. Na ploše zdiva se nachází omítka s vápennými líčkami, ukončená až v úrovni horní hrany vazných trámů, které se dochovaly z původního krovu. Prostor je od jihu, východu a severu osvětlen třemi obdélnými okny o rozměrech 62×107 cm. Jejich kamenná ostění jsou z vnější strany okosená s drobnými jehlanci vsazenými v patě okosené části profilu a jsou na nich patrně restaurátorsky zapravené otvory po vodorovných a svislých železných mřížích. Okenní záklenky jsou provedeny z cihel o rozměrech $21 \times 5,5$ cm. Stejně okno bylo původně také v severovýchodní stěně nad závěrem presbytáře. Ze západní strany bylo patro presbytáře původně uzavřeno 75 cm silnou zdí, která po obou stranách vybíhala v mohutná armovaná opěrná křídla o délce zhruba odpovídající opěrným pilířům presbytáře. Střední část této zdi je dnes v celé šířce vnitřního prostoru patra odlámaná, o její původní existenci nicméně svědčí interiérové omítky, které se v koutě zřetelně pravouhle zalamují. K opěrným křídům západní stěny presbytáře je na spáru přizděno zdivo východního štítu příčné lodi. Na vnějších stranách západní zdi – do lodi i směrem k mladší štítové zdi – se nacházejí vápenné líčky. V prostoru patra presbytáře se dochoval náběh klenby z cihelného zdiva (cihly o rozměrech $26 \times 15 \times 7$ cm), spojovaného vápennou maltou. Cihly klenbového náběhu jsou charakteristické podélnými žlábkami na jedné z delších stran. Na primární omítkové vrstvě s vápennými líčkami se nachází další vrstva vápenné omítky, přecházející i na náběh klenby a přetažená také na okenní špalety. Touto omítkovou vrstvou byla opatřena valená klenba, dodatečně vložená do původně plochostropého patra presbytáře. Současně s vložením klenby byla provedena i cihelná zazdívka okna v severovýchodní stěně. Ostatní ok-

Obr. 25: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele. Detail krakorce v ose presbytáře.

na zůstala funkční a klenba na jejich polohu reagovala výsečemi s přibližně půlkruhovými klenebními čely.

Dubové vazné trámy, ke kterým je přitažena původní interiérová omítka, jsou zhotovené ze dřeva káceného na přelomu let 1465/66 (d), náleží tedy prokazatelně původnímu pozdně středověkému krovu současněmu se stavbou opevněného patra presbytáře.³¹⁾ Osově rozestupy těchto trámů jsou cca 100 cm, krátkata nad polygonálním závěrem směřují do obou nároží a do středů jednotlivých stran a jsou z boku začepována do posledního vazného trámu. Vazné trámy i krátkata závěru jsou kámpované na zcela zazděné pozednice. V ose presbytáře je v úrovni pozednice pod osovým krátketem otvor s otiskem trámu – pozůstatek po později vyjmutém prvku neznámého účelu. Vazné trámy i krátkata mají na horní straně dlabu po starších patních vzpěrách a krokvích. Trámy procházejí zdmi směrem ven a jejich přesahující konce jsou zaoblené a okosené. Při vnějším lici zdiva jsou opatřeny ozdobně tvarovanými svislými zarážkami a krátkými šikmými vzpěrami. Na odřezaných zbytcích starého vazného trámu na západním konci je shora vytesaná širší podélná drážka. Trám je oproti ostatním prvkům rovněž silně poškozen hnilobou. Zdá se, že původní krov nad patrem presbytáře byl po určité dobu od západu uzavřen dřevěnou stěnou bedněné nebo spíše paženě hrázdné konstrukce.³²⁾

Dnešní konstrukci krovu presbytáře postavenou z jedlového dřeva káceného na přelomu let 1763/64 (d) nesou podélné prahy položené na konce starších vazných trámů, přesahujících před líc obvodového zdiva. Jde

Obr. 26: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele. Špaleta a ostění střílny, východní štít jižní části příčné lodi.

Obr. 27: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele. Pohled na zdivo polygonu (převětu?) vezděného mezi západní zeď příčné lodi a severní zeď lodi.

o kroevní krov se dvěma úrovněmi hambalků a s podélným vázáním hřebenovým rámem zavětřovaným jednoduchými ondřejskými kříži. Krov se skládá ze dvou polí vymezených trojicí plných příčných vazeb a navazující konstrukce nad závěrem. Plná vazba obsahuje vazný trám, dále krokve, hambalky ve dvou úrovních, středový sloupek začepovaný do vazného trámu a symetrické vzpěry mezi sloupkem a oběma hambalky. Prázdné příčné vazby, které jsou v každém poli dvě, se skládají ze dvou hambalků a páru krok-

Obr. 28: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele. Celkový pohled na patro presbytáře z krovu lodi.

Obr. 29: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele. Celkový pohled z krovu presbytáře směrem ke krovu lodi.

ví sedlaných do podélných prahů. Podélné ztužení zajišťují vodorovné rozpěry začepované mezi sloupky těsně pod hambalky a ondřejské kříže vycházející ze sloupků a křížící podélné rozpěry. Mezi tesařskými spoji převažuje čepování zajištěné dřevěnými hřeby. Trámy jsou tradičně opracovány tesáním. Tesařské značení je provedeno úzkými záseky řazenými do podoby římských číslic.

Vazný trám v krajní západní vazbě krovu má okosení spodních hran ukončené výběhem a dlaby po předchozích spojích, prvek z dubového dřeva je dendrochronologicky datován na přelom let 1466/67 (d). Jedná se tedy o druhotně použitý trám, původně uložený na neznámém místě, snad v navazujícím prostoru nad lodí, resp. transeptem.³³⁾

V podkroví lodi jsou ruby kleneb a částečně i koruny obvodového zdiva nepřístupné vzhledem k betonové skořepině provedené v osmdesátých letech 20. století. Západní

štíť je cihlový se ztužujícími pilířky při vnitřním líci, celá jeho vnitřní strana je opatřena vápennou omítkou. Ve spodní části jsou dvě obdélná okna se segmentově zaklenutými mělkými špaletami a nad úrovní hambalků další otvor o rozměrech vstupních dveří. Ve vrcholu štítu je pak ještě malé kruhové okénko. Cihelné zdivo (cihly o rozměrech 29 × 5 cm, 13 × 5–6 cm) spojované vápennou maltou se objevuje také na opačné straně. Mezi armovanými bočními křídly západní stěny presbytáře a střechou je cihelná vyzdívka s částečně dochovanými úzkými střílnovitými otvory s omítanou, směrem do podkroví nad příčnou lodí zkosenou špaletou z cihel. Na severní straně se dochovalo kamenné ostění spodní části střílny o šířce cca 25 cm. Na jižní straně byla zjištěna spodní a severní část kamenného ostění o šířce cca 32 cm a minimální výšce 40 cm. V úrovni koruny zdi lodi je v jižní části štítu příčné lodi zazděná část svislého dřevěného prvku, patrně se jedná o sloupek, pozůstatek zaniklé konstrukce.

Při styku západní zdi příčné lodi a severní zdi lodi byla pod úrovní koruny zdiva dokumentována polygonální šachta, vyzdřená po vnějším obvodu z cihelného zdiva (cihly o rozměrech 28 × 6 cm, 13 × 6 cm) spojovaného vápennou maltou. Je možné, že se jedná o převět, jehož výstavba souvisí se zvýšením zdiva lodi. V severní zdi lodi se dále pod úrovní koruny zdi nachází

dnes nepřístupný otvor obdélného tvaru. V místě otvoru je při obvodové zdi z vnitřní strany přizděna čtvercová šachta, patrně až v souvislosti se statickým zajištěním zdiva v 80. letech 20. století. Hypoteticky by se mohlo jednat i o vstup na starší nižší obranný ochoz, jehož existenci naznačuje cca 20 cm široký ústupek z líce průčelí patrný na severním, jižním a západním průčelí lodi v úrovni předpokládaného rozmezí zdiva z nejstarší gotické etapy a jejího mladšího, pozdně gotického navýšení.

Stávající krov nad lodí, je krokevní se dvěma úrovněmi hambalků a s rozvinutým podélným vázáním pokročilou ležatou stolicí. Konstrukce se skládá z pěti polí, z nichž každé má čtyři prázdné vazby. Plná vazba krovu obsahuje vazný trám, krokve, dva hambalky a konstrukci ležaté stolice doplněnou ještě středovým sloupkem ukončeným v rozpěře a opatřeným dvěma symetrickými vzpěrami. Sloupky leža-

té stolice jsou čepovány do vazného trámu. Mezi rozpěrou a hambalkem je mezer, kterou prochází podélný průvlak. Podélné zavětrování zajišťuje v každém poli vodorovná podélná rozpěra a dvojice šikmých vzpěr osazených mezi sloupkem ležaté stolice a horní ližinou (vaznicí). Prázdné vazby jsou uloženy na krátkatech začepovaných do výměn mezi vaznými trámy. Mezi tesařskými spoji převládá čepování zajištěné dřevěnými hřeby. Montážní číslování je provedeno úzkými záseky řazenými do podoby římských číslic. Původní trámy jsou tradičně opracovány tesáním. Vazné trámy jsou zesílené dalšími, rovněž otesanými prvky přidanými shora.

Podle výsledků dendrochronologického datování je dochovaná konstrukce krovu nad lodí zhotovena z dubového dřeva káceného v zimě na přelomu let 1635/36 (d) a 1636/37 (d). Zesílení vazných trámů je provedeno přidanými jedlovými prvky datovanými 1743/44 (d), smrkovými kleštinami 1875/76 (d) a nejnověji opět smrkovým dřevem 1983/84 (d). Na jednom ze štenýřových sloupků později vložené stolice věže se nachází nápis rudkou a vysekaný letopočet 1717. Dendrochronologický rozbor potvrdil, že jde skutečně o stavební datování krovu věže. Borové a jedlové kmeny použité pro stavbu čtyřboké štenýřové stolice opatřené dlouhými záporami byly totiž pokáceny na přelomu let 1716/17 (d).

Pod dnešním krovem jsou v koruně zdi vezděné starší vazné trámy, které podobně jako u krovu presbytáře přesahují vnější líc obvodových zdí a jsou opatřené ozdobně vyřezávanými dřevěnými zarážkami a šikmými vzpěrmi. Na jižní straně se dokonce dochoval i téměř kompletní původní prahový trám bedněného obranného patra. Celkem se zde nachází 19 vazných trámů pocházejících ze dvou různých pozdně středověkých stavebních fází 1451/52 (d) a 1483 (d). Pouze dva z těchto trámů jsou úplné, u ostatních byly při betonování rubu klenby v 80. letech 20. století odřezány jejich střední části. Vznikla tak v podstatě různě dlouhá volná krátkata, která bylo následně zapotřebí opět zpevnit, protože na svých koncích nesou podélné prahy, na kterých spočívají dlouhé námětky 1451/52 (d) dnešního barokního krovu. Zpevnění bylo provedeno novými příčnými trámy nebo vynesení na podélné výměny upevněné železnými svorníky. Cementový nástřik pokrýval tehdy nejen většinu zdiva, ale i část nejstarších dřevěných prvků a musel být proto při průzkumu nejprve částečně odstraněn. Nálezová situace vykreslená detailně na obr. 34 je nicméně natolik významná, že si zaslouží podrobnější popis a rozbor:

Vazné trámy č. 2, 4, 5, 9, 10, 12, 14, 16, 18 a nejspíše i č. 6, 7 a 13 jsou jedlové. Ze vzorků získaných z trámů č. 2, 9, 10 a 18 bylo zjištěno, že kácení proběhlo v mimovegetačním období na přelomu let 1451/52 (d). Na všech trámech jsou dobře vidět dlaby po začepovaných patách kro-

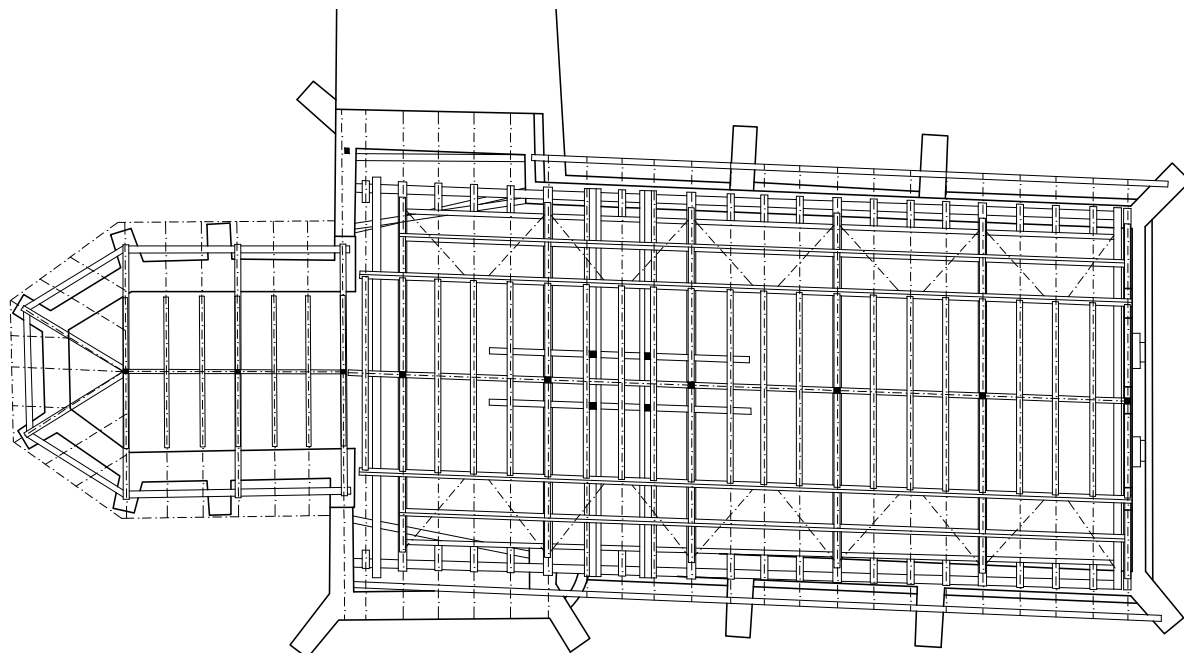

Obr. 30: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele. Pohled na jižní stranu krovu lodi.

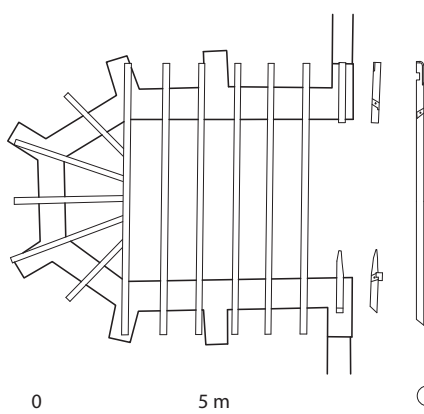
Obr. 31: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele. Krov lodi, podélný práh s dlabem pro nosný sloupek polopatrá a starý vazný trám s odříznutou záporou sloupku.

kví a s výjimkou vazeb č. 5 a 6 i po svislých patních vzpěrách upevněných jednostrannými krytými pláty. Trám č. 2 měl svislé patní vzpěry posunuté blíže ke středu a zdá se, že je křížily dlouhé podkrokové vzpěry o sklonu cca 60°. Podobné vzpěry, ale posunuté směrem do středu, byly i ve vazbách č. 7 a 13.³⁴⁾ Měl-li tedy kostel už v té době bedněný obranný ochoz, musel by být spuštěný pod úroveň dnešní koruny zdi. Na takovéto řešení ukazuje také ústupek v síle zdiva lodi a snad i obdélný otvor na severní straně, který by umožňoval výstup z půdního prostoru na ochoz. S touto stavební etapou lze ztotožnit i kapsy po krokách strmé valby na východní straně. Tyto kapsy vznikly obezděním krovu v roce 1465, kdy bylo dostavěno patro presbytáře kostela. Je přitom pravděpodobné, že i na západní straně měla tehdy střecha lodi stejnou velmi strmou valbu. Valbový tvar střechy nad lodí mohl být ostatně důvodem pro dočasné uzavření střechy nad presbytářem hrázděnou stěnou.³⁵⁾

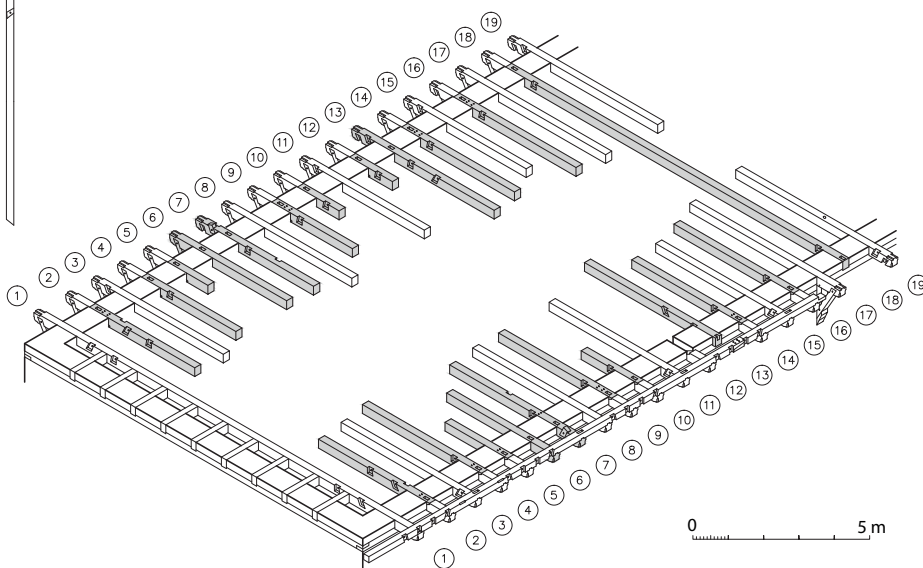

Obr. 32: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele. Púdorys nynějších krovů nad presbytářem a lodí (J. Buzek 2013).

0 5 m

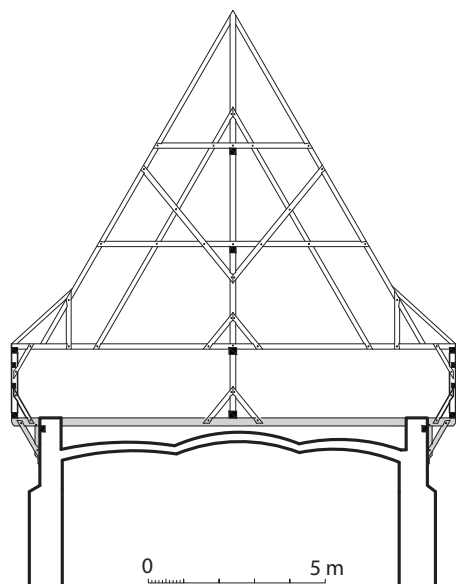

Obr. 33: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele. Púdorysné rozvržení starých trámů nad presbytářem, napravo sklopené pohledy na odřezané konce západního vazného trámu a na druhotně použitý trám.

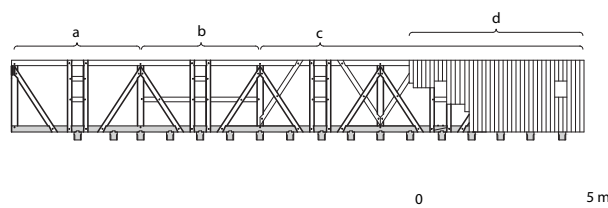

Obr. 34: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele. Axonometrický pohled na dochované pozdně středověké prvky zazděné v koruně zdiva nad lodí. Šedým odstínem jsou vyznačeny starší jedlové trámy datované 1451/52 (d), bez výplně trámy datované 1483 (d).

0 5 m

Obr. 36: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele. Hypotetická podoba plné příčné vazby krovu nad lodí v době mezi roky 1483 a 1637, šedou barvou jsou zvýrazněné dochované prvky, silnější čarou doložené, slabou čarou odhadované.

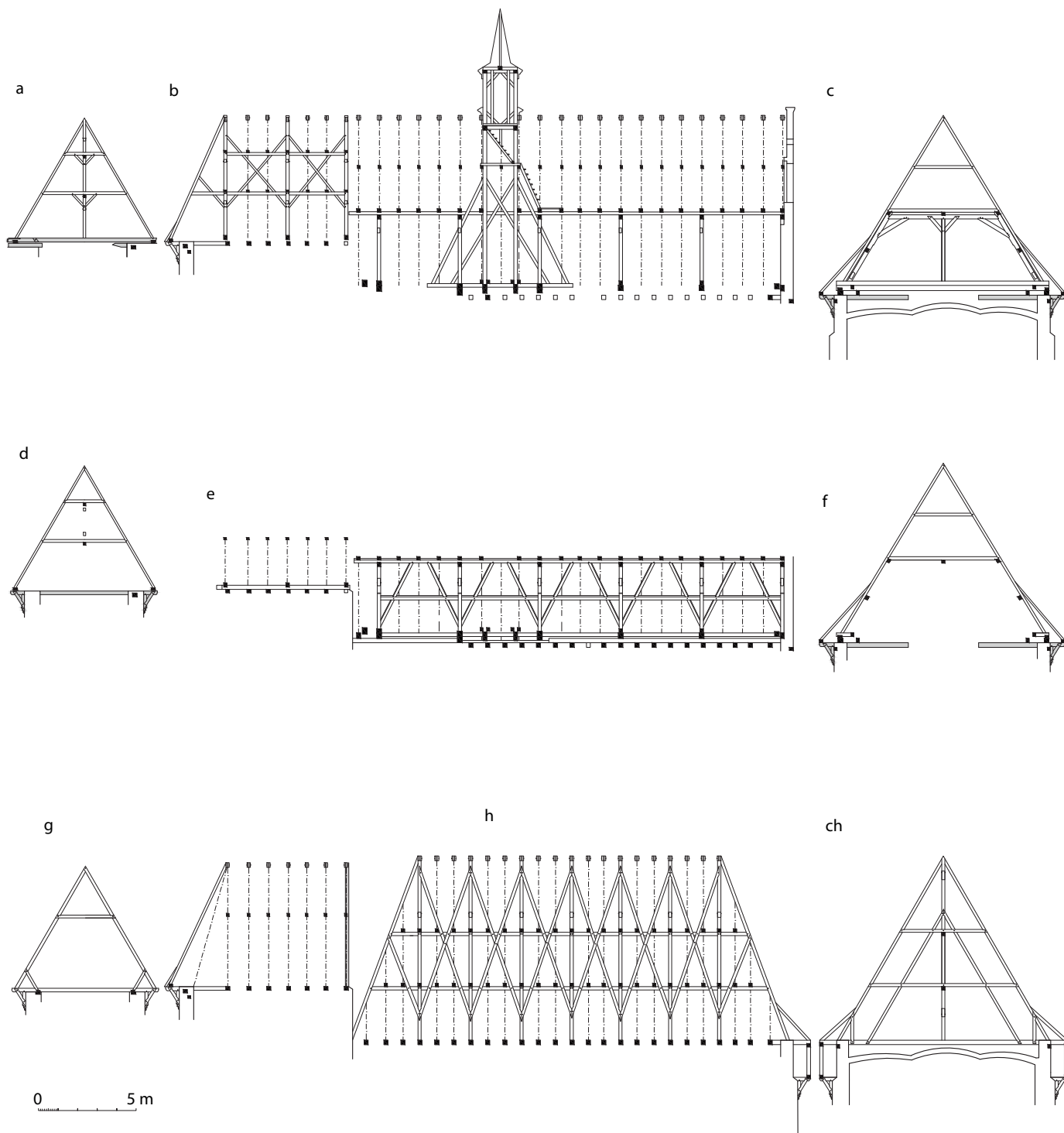

Obr. 37: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele. Hypotetické varianty podoby nosného rámu obranného polopatra krovu nad lodí v době mezi roky 1483 a 1637, šedou barvou jsou zvýrazněné dochované prvky, silnější čarou doložené, slabou čarou odhadované.

0 5 m

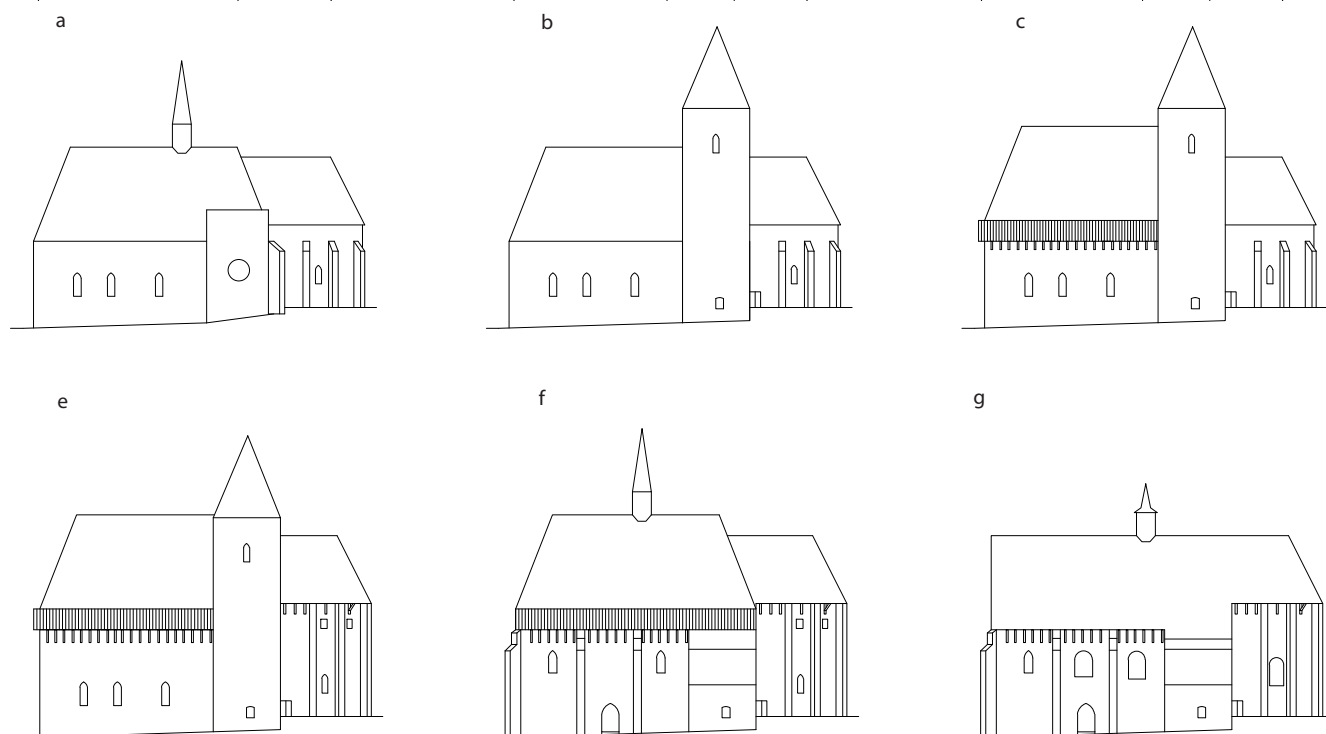
Z dubového dřeva jsou zhotoveny vazné trámy č. 1, 3, 8, 11, 15, 17 a 19, ale také oboustranně prodloužené konce výše popisovaných jedlových trámů. Dendrochronologicky datovány byly trámy č. 1, 3 a 17, a to do léta roku 1483 (d). Stejněho stáří je i práh pod námětky na jižní straně a jedno z krátkat, která jsou začepována do krajního vazného trámu na západní straně. V původní úpravě byly nejspíše i tyto prvky krakorcovitě vyloženy před západní štít a opatřeny vnějšími, dnes již odstraněnými zarážkami. Ta-

to krátkata rovněž podporují představu valbového ukončení západní strany krovu. Dubové vazné trámy již postrádají stopy dlabů pro krokve i patní vzpěry krovu, což je logické, protože v roce 1483 nebo brzy poté byl celý krov vyzvednut výše nad nový podstatně komfortnější obranný ochoz,³⁶⁾ který tentokrát dostal podobu bedněného polopatra postaveného na prodloužené konce starých vazných trámů.³⁷⁾ Shodně rozmístěné dlaby na starém vazném trámu č. 2 a novém č. 1 si snad lze vysvětlit tím, že mohlo jít o sloupky

Obr. 35: Kordějov, kostel sv. Jana Křtitele. Schémata krovů včetně jejich předpokládané podoby v minulosti:

a – plná příčná vazba dnešního krovu nad presbytářem 1763/64 (d); b – dnešní podoba podélného vázání obou krovů v rovině hřebene a krov věže 1717; c – plná příčná vazba dnešního krovu nad lodí 1636/37 (d); d – prázdná příčná vazba dnešního krovu nad presbytářem 1763/64 (d); e – podoba podélného vázání ležaté stolice v krovu nad lodí; f – prázdná příčná vazba dnešního krovu nad lodí 1636/37 (d); g – hypotetická podoba příčné vazby pozdně středověkého krovu nad presbytářem 1465/66 (d); h – hypotetická podoba podélného vázání obou krovů v době mezi roky 1465 a 1483; ch – hypotetická podoba plné příčné vazby krovu nad lodí v době mezi roky 1452 a 1483.

Obr. 38: Kurdějov, kostel sv. Jana Křtitele. Schématické vykreslení postupných proměn stavby: a – 2. pol. 14. stol.; b – 1. pol. 15. stol.; c – r. 1452–1465; d – r. 1465–1483; e – 1483 – cca 1500; f – cca 1500–1636; g – 1636–1987.

a vzpěry vynášející vaznici, o kterou se opíraly krokve strmé valby. Tato úprava mohla být v mladší fázi posunuta o jednu vazbu směrem k západu současně s tím, jak se vysunul směrem ven i nový ochoz. Větší kulatý otvor na horní straně v jižní části vazného trámu č. 19 může být pozůstatkem stavebního navijáku s vertikální osou. Dvojice mělkých důlků na trámu č. 7 snad vznikla během přípravy nastavovacích spojů, kdy tento trám mohl sloužit jako podklad.

Velmi přesnou představu o podobě nosného stěnového rámu dřevěného ochozu (obr. 37) jsme získali rozborem prázdných dlabů na dvou trámech z původního podélného prahu na jižní straně, které se dochovaly na jižní straně střechy lodi. Oba prvky jsou kámpované na konce vazných trámů a mezi třináctou a čtrnáctou vazbou vzájemně spojené stoupajícím přeplátováním zajištěným dřevěnými hřeby.³⁸⁾ Dlaby prozradily, že nad každým čtvrtým vazným trámem (č. 3, 7, 11, 15 a 19) byl do prahu začepován svislý sloupek stěny ochozu. Tyto vazné trámy nejsou nastavované, ale probíhají v celé délce. Krajní sloupek na západní straně byl pochopitelně umístěn až v nároží ochozu, tedy před lícem zdi. Každý ze sloupků měl z obou stran příplátované symetrické zápory a v příčném směru ještě další strmu záporu, což zajišťovalo jeho dostatečnou stabilitu. Navíc je pravděpodobné, že zde byly ještě další ztužující příčné pásy mezi sloupky a horními vaznými trámy krovu. U spodního vazného trámu č. 7 se dokonce dochovaly nejen dlaby, ale i odřezané konce příčných zápor. Dvojice menších dlabů v polích vymezených nosnými sloupky jsou nejspíše pozůstatkem sloupků, které vymezovaly okenní otvory v ochozu, patrně k nim patřily ještě vodorovné pažďíky a závěsy pro dřevěné okenice. Z analogií předpokládáme, že byl ochoz z vnější strany obedněn svisle kladenými prky.³⁹⁾

ZÁVĚRY

Poznatky získané při operativních průzkumech kostela sv. Jana Křtitele spolu s výsledky dendrochronologického datování dřevěných prvků krovů významně přispěly k dalšímu zpřesnění představ o jeho stavebněhistorickém vývoji. Za nejstarší konstrukce, datovatelné do období před polovinou 14. století, je tradičně považováno obvodové zdivo lodi s mělkým transeptem, k němuž byla ještě před dokončením stavby přistavěna věž s dnešní sakristií, nad kterou bylo nejméně jedno další patro.⁴⁰⁾ Rozšířenou část lodi, tradičně označovanou jako nevyvinutý transept, bude nutno ještě prověřit a zjistit, zda se nejedná spíše o změnu dispozice, např. nedokončené širší lodi, resp. trojlodi velkoryseji plánovaného kostela. Vede nás k tomu celá řada indicií, jako např. rozdíly ve velikosti a tvaru opěráků či oken nebo rozbor geometrických vztahů a proporcí jednotlivých stavebních částí.

Vše nasvědčuje tomu, že výstavba jižní zdi transeptu s rozetou a opěrákem na jihovýchodním nároží byla v určité fázi přerušena a další stavební aktivita se soustředila na budování věže, zeď s kruhovým oknem byla zesílena příloženým pasem. Pro tuto skutečnost svědčí mohutné kamenné zdivo přízemí sakristie a odlámané zdivo v celé výšce dnešního podkroví nad sakristií po obou stranách zesilujícího pasu. Prostor v patře věže měl čtvercový půdorys a v interiéru byl hladce omítaný. Vzhledem k existenci kruhového okna, spojujícího tento prostor s interiérem kostelní lodi, mohl sloužit např. jako soukromá oratoř. Tomu by odpovídala i absence stop po zasklení nebo osazení kružby v ostění rozety. Patro bylo zprvu přístupné pravděpodobně po vnějším (dřevěném?) schodišti vedoucím k portálu v západní zdi. Po pozdně gotické přestavbě však mohlo k propojení interiéru kostela s patrem nad sakristií sloužit

vřetenové schodiště v jihozápadním koutě mezi lodí a věží.⁴¹⁾ Tomuto předpokladu odpovídá poloha lomeného portálu, dodatečně vsazeného do jihozápadního nároží jižního pole transeptu. Zaniklé vřetenové schodiště snad zároveň sloužilo i k přístupu do podkroví, fotografie z doby před rokem 1900 ukazuje, že právě v tomto místě schází jeden z krakorců a dvě ozdobné zarážky se vzpěrami. Později, po snížení věže, patrně při barokní přestavbě, bylo kruhové okno zazděno, prostor byl omítnut a vyličen (omítka s líčkou na zazdivce okna) a přitom došlo i ke zvýšení úrovně podlahy. Absolutní datování výstavby a snesení jižní věže je obtížné. Nicméně již se stavbou nové zvonice ještě před koncem 15. století ztratila jižní věž na významu a mohla být postupně upravována, např. v souladu s opevňovacími záměry.

Nejpozději ve druhé polovině 15. století byla koruna zdíva lodi zvýšena o cca 2 metry tak, že nadezdívka ustupuje přibližně 20 cm za líc staršího zdíva. Tento detail naznačuje, že na jižní, západní i severní straně lodi tak mohl vzniknout úzký bedněný ochoz umožňující aktivnější obírání. Přístup na ochoz umožňoval patrně nevelký obdélný otvor zřízený na severní straně. Loď v té době ještě neměla opěrné pilíře, a byla tedy nejspíše plochostropá. Současné navýšení zdi a vybudování obranného ochozu předpokládáme v době těsně po polovině 15. století, k čemuž nás opravňují výsledky dendrochronologického datování nejstarších dochovaných vazných trámů nad lodí kostela (1451/52 d). Tyto trámy jsou jedlové a nesou pozůstatky spoju pro začepování pat krokvi a po vzpěrách jdoucích rovnoběžně s krokvemi. Vše nasvědčuje tomu, že se dochovály ve své původní poloze (viz obrazové přílohy).

Podobu ani půdorysný tvar původního presbytáře neznáme, při úvahách o starší podobě kostela proto můžeme zatím vycházet jen z analogií. Kolem roku 1465 byl přistavěn stávající vysoký presbytář se zděným útočištným patrem opatřeným obdélnými okny s mřížemi. Na vnitřním líci obvodových zdí presbytáře byly nalezeny osekané kamenné přípory, svědčící o zaklenutí prostoru jedním polem pravděpodobně křížové klenby s polygonálním závěrem. Z původního zastřešení se zachovaly vazné trámy krovu, jejichž dendrochronologické datování (1465/66 d) potvrzuje i letopočet 1465 na jednom z opěráků, udávající snad dokončení kamenických prací na stavbě nového presbytáře. Omítka dotažená až k horní hraně vazných trámů může ukazovat na to, že byl prostor zpočátku navržen jako plochostropý. Úvahy o dřevěném bedněném ochozu i po obvodu presbytáře nebyly dosavadním průzkumem potvrzeny. Pozdně středověký krov presbytáře byl po svém dokončení na západní straně uzavřen stěnou hrázdné konstrukce, snad provizorního charakteru. Je třeba si uvědomit, že ve stejné době byl krov nad lodí na východě ukončen strmou valbou, což dokládají otisky pat velmi strmých krokvi v západní zdi nástavby presbytáře.⁴²⁾

Patro presbytáře bylo odděleno od lodi mohutnou kamennou zdí ukončenou armovanými opěrnými křídly. V podkroví presbytáře byly dokumentovány interiérové úpravy omítek dokládající původní záměr upravit patro jako uzavřený prostor. Později, patrně v první polovině 16. století, došlo k zaklenutí prostoru patra presbytáře valenou klenbou s výsečemi a provedení nových omítek s líčkami. Klenba byla provedena z cihel s podélnými žlábkami, cihly shodných rozměrů byly nalezeny i při archeologickém vý-

zkumu v 80. letech minulého století a J. Unger je řadí na přelom 15. a 16. století.⁴³⁾

S datem 1483, které uvádí již August Prokop jako viditelné v prostoru presbytáře,⁴⁴⁾ korespondují výsledky dendrochronologického datování dubových prvků zazděných v koruně zdíva lodi 1483 (d). Většina vazných trámů ponechaných ze staršího krovu byla v té době na obou stranách prodloužena o krakorcovité konzoly se svislými zarážkami a vzpěrami, které stejně jako nově osazené dubové vazné trámy vytvořily pevný základ pro dřevěné obranné polopatro, na kterém byl teprve vztyčen krov. Starší úzký ochoz umístěný pod úrovní koruny zdíva byl odstraněn. Díky nálezům původního prahového trámu jižní stěny vloženého polopatra jsme se mohli pokusit o poměrně přesvědčivou rekonstrukci podoby této nosné rámové konstrukce obsahující hlavní nosné sloupky, šikmé vzpěry a menší sloupky vymezující vyhlížecí, resp. střílnové otvory.

Nad příčnou lodí bylo podobně jako v presbytáři zřízeno zděné patro, z něhož však po mladších úpravách přetrvaly pouze části východní obvodové cihelné zdi s relikty dvou špaletových střílen. K zesílení severní a jižní zdi lodi opěrnými pilíři došlo patrně až po roce 1500 v souvislosti s vložením pozdně gotické klenby lodi. Současně se zaklenutím lodi a s osazením pozdně gotického portálu na jižní straně lodi došlo k zazdění stávajících a prolomení nových okenních otvorů. Do zdíva lodi byla druhotně vestavěna podklenutá kruchta, otevřená do lodi trojicí arkád s lomenými záklenky. V západní části lodi byly na spáru ke staršímu zdívu lodi přizděny cihlové polygony schodišť vedoucích na hudební kruchtu. V souvislosti s těmito úpravami byl vyspraven i líc západní zdi lodi a přezděny špalety západního vstupu. Postupnou, dlouhodobou přestavbu kostela potvrzují i letopočty v interiéru – 1493 (na křtitelnici), 1504 (v lodí) a 1522 (na kazatelně). K rozsáhlé a zřejmě ne zcela systematické pozdně gotické přestavbě kostela došlo za pánů z Lipé, o čemž svědčí zejména erb se zkríženými ostrvami na opěráku lodi. Z mladších zásahů do objektu kostela, resp. navazujícího areálu zmíníme jen ty nejpodstatnější. V roce 1610 došlo k přeložení hřbitova mimo opevněný areál a patrně ve stejné době i k vybudování systému únikových podzemních chodeb přístupných z presbytáře kostela.⁴⁵⁾ Záhy po zimě 1636/37 (d) bylo odstraněno dřevěné polopatro nad lodí a objevil se tu nový krov s ležatou stolicí a na svou dobu pokročilým provedením s téměř výhradně čepovanými spoji. Při barokních úpravách kostela v letech 1717–1718 uváděných v historických pramenech byla do krovu lodi vložena štenýřová stolice věže. Práce pokračovaly i ve 40. letech 18. století.⁴⁶⁾ Provedena byla nová klenba v presbytáři, přízdívka v severní části transeptu a nakonec došlo i ke zvětšení většiny oken, která získala pozdně barokní vzhled. Po roce 1763/64 (d) je datován nový krov nad presbytářem, který naopak díky hřebenovému rámu s ondřejskými kříži působí velmi archaicky. Na jednom z kvádrů při pultové stříšce severozápadního opěráku lodi je vyrytý letopočet 1840, souvislost s konkrétní stavební akcí však není zřejmá, podobně je tomu i s letopočtem 1732 na jednom z opěráků na jižní straně. Z dobových fotografií je patrné, že na přelomu 19. a 20. století měl celý kostel ještě šindelovou krytinu. V roce 1936 proběhla rozsáhlá oprava kostela, byly zajištěny opěrné pilíře a jejich základy, opraveno zdívo a obnoveny vnější omítky.⁴⁷⁾ K dalším úpra-

vám došlo v 80. letech 20. století, kdy bylo při celkovém statickém zajištění kostela provedeno zpevnění klenby lodi betonovou skořepinou a vyzdění nových základů pod opěráky. Současně se změnila i podoba střechy nad sakristií, která po navýšení bočních štítů plynule navazuje na zastřešení lodi. Poslední úpravy proběhly v 90. letech 20. století a nejnověji po roce 2008.⁴⁸⁾

Príspevek byl zpracován v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ: Výzkum nemovitých památek v ČR. Aktuální metodické otázky průzkumu a dokumentace, ohrožené druhy památek a jejich vybrané exempláře, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace, a programu NAKI (MK ČR) č. DF11PO1OVV002 Poruchy nemovitých památek: znalostní systém pro analýzu, návrh intervencí a prevenci.

POZNÁMKY

- 1) P. Dohnalová – L. Šabatová, Kostel sv. Jana Křtitele v Kurdějově. Náležová zpráva OPD, Brno 2009 (uloženo v archivu map a plánů NPÚ ÚOP v Brně).
- 2) T. Kyncl, Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků kostela sv. Jana Křtitele v Kurdějově. DendroLab Brno 2009, 2013. Některé Tomášovy postřehy významně přispěly i k utváření názoru na hypotetickou starší podobu zastřešení prezentovanou v obrazových přílohách.
- 3) Z. Chudárek, Zaměření kostela sv. Jana Křtitele v Kurdějově, měř. 1 : 50, půdorys, řezy, pohledy. Inv. č. 25–132 až 25–2139 (uloženo v archivu map a plánů NPÚ ÚOP v Brně).
- 4) A. Boczek, Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae IV. Olomouc 1845, č. 241, s. 315.
- 5) V listině vydané 1. ledna 1315 v Zábrdovicích je uvedeno: „Gerard opat spolu s konventem zábrdovického kláštera vyznávají, že odprodali své zboží v Kurdějově, totiž šest lánů a šest podsedků s vinohradní horou obecně zvanou Pfaffenberk, někdy odkoupené od Lva z Boleradic a jeho položené v okolí kostela P. Marie na Starém Brně, proboštovi a jeho konventu dolnokounického kláštera za 60 hřiven moravských“. M. Zemek, Regesta lichtenštejnských listin z let 1173–1411, in: Jižní Morava 16, 1980, s. 133; M. Zemek – A. Turek, Regesta listin z lichtenštejnského archivu ve Vaduzu z let 1173–1526, in: Sborník archivních prací 33, č. 1, 1983, s. 179. Naproti tomu je stejná listina uvedena takto: „Proto jsme tyto statky na Starém Brně s jednomyslným souhlasem a po zralé úvaze prodali panu Jarlochovi, dolnokounickému proboštovi, a jeho nástupcům za 60 hřiven čistého dědičného stříbra váhy a vykoupili jsme z vůle zmíněného Lva jmenované statky v Kurdějově za uvedeně peníze týmně právem, jakým jsme drželi ony statky na Starém Brně od založení kláštera“. J. Bistřícký – F. Spurný – L. Václavek – M. Zemek, Moravské a slezské listiny lichtenštejnského archivu ve Vaduzu 1173–1380. I. díl. Brno 1991, č. 52, s. 85–87.
- 6) L. Hosák, Hustopečský okres. Vlastivěda moravská. Brno 1924, s. 88–99; J. Chytil ed., Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae VII. Brno 1858, č. 180, s. 127–128.
- 7) T. Kalina, Moravské zemské desky. II. sv. řady brněnské 1480–1566. Brno 1950, XXXI, č. 128, s. 258–259.
- 8) V. Čada a kol., Hodonín. Brno 1979, s. 88–102; B. Chocholáč – T. Křoz, Raně novověký Hodonín na řece a na hranici, in: M. Plaček a kol., Hodonín: dějiny města do roku 1945. Hodonín 2008, s. 129–133.
- 9) G. Wolny, Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert. II. Bd. Brünn Kreis. Brünn 1828, s. 278–279; Týž, Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften. Brünn Diocese, Bd 2. Brünn 1858, s. 124; L. Hosák, o. c. v pozn. 6, s. 92.
- 10) M. Zemek – A. Turek, o. c. v pozn. 5, č. 186, s. 219; č. 224, s. 230; M. Zemek, o. c. v pozn. 5, č. 169, s. 155.
- 11) G. Wolny, 1858, o. c. v pozn. č. 9, s. 124.
- 12) L. Hosák, Panství dolnokounické za Žabků z Limberka (1532–1566), in: Jižní Morava 6, 1970, s. 28; T. Kalina ed., Moravské zemské desky (Die Landtafel des Markgragthumes Mähren), II. svazek řady brněnské 1480–1566. Brno 1950, XXVI, č. 6, s. 266–267.
- 13) L. Hosák, o. c. v pozn. 6, s. 93.
- 14) Týž, Historický místopis země moravskoslezské. Brno 1938, s. 266.
- 15) Týž, o. c. v pozn. 6, s. 94.
- 16) Sloha Kurdějov (uloženo ve spisovém archivu NPÚ ÚOP v Brně).
- 17) G. Wolny, 1858, o. c. v pozn. 9, s. 124; A. Prokop, Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung, Bd. 2. Wien 1904, s. 449; P. Kroupa, Dobový vzhled gotických kostelů, in: K. Chamonikola ed., Od gotiky k renesanci 2. Brno 1999, s. 115–118; B. Samek, Umělecké památky Moravy a Slezska. 2. svazek J/N. Praha 1999, s. 573–576.
- 18) Útvar zaujímající šířku zaniklé jižní věže, vložený mezi presbytář a loď, je v literatuře věnované kurdějovskému kostelu tradičně nazýván transeptem. Prozatím se pro lepší srozumitelnost i my držíme tohoto popisného úzu, přestože bude nutno tuto skutečnost ještě prověřit a zjistit, zda se nejedná o změnu dispozice např. nedokončené širší lodi, resp. trojlodí velkoryseji plánovaného kostela.
- 19) Znak s rybami se objevuje i v interiéru kostele a podobně jako štít s vinařskými noži nebyl dosud genealogicky, resp. heraldicky určen. Nezvykle symetrické, růžicovité uspořádání motivů dovoluje uvažovat i o christologickém symbolickém výkladu tematicky korespondujícím s výzdobou jižního portálu.
- 20) G. Wolny, 1858, o. c. v pozn. 9, s. 122–125.
- 21) A. Prokop, o. c. v pozn. 17, s. 449.
- 22) A. Hrudická, Topografie diecese brněnské. Brno 1908, s. 469; L. Hosák, o. c. v pozn. 6, s. 92–94.
- 23) J. Unger, Výzkum u opevněného kostela v Kurdějově (okres Břeclav), Přehled výzkumů 1983, Brno 1985, s. 68; Týž, Dokončení výzkumu opevněného kostela v Kurdějově (okres Břeclav), Přehled výzkumů 1984, Brno 1987, s. 58; Týž, Podzemní chodby v jihomoravské středověké a novověké vesnici, Archaeologia historica 12, 1987, s. 97–110; Týž, Slovo archeologie k počátkům církevní architektury na jižní Moravě. Okres Břeclav, in: Jižní Morava 28, č. 31, 1992, s. 12–14, obr. 5; Týž, Archeologie církevních památek na Moravě a ve Slezsku. Opava 2008, s. 63.
- 24) Týž, 1987, o. c. v pozn. 23, s. 102.
- 25) Týž, 1992, o. c. v pozn. 23, s. 12.
- 26) Týž, 1987, o. c. v pozn. 23, s. 102; Týž, 1992, o. c. v pozn. 23, s. 12, 14; Týž, 2008, o. c. v pozn. 23, s. 63.
- 27) B. Samek, o. c. v pozn. 17, s. 456–457.
- 28) P. Kroupa, o. c. v pozn. 17, s. 115–118.
- 29) J. Dvořák, Stavební kamenný materiál středověkých staveb na jižní Moravě, in: Jižní Morava 32, č. 35, 1996, s. 302–306.
- 30) Doloženo archeologickým výzkumem, J. Unger, 1983, s. 63; 1987, s. 104; 1992, s. 14 o. c. v pozn. 23.
- 31) T. Kyncl, o. c. v pozn. 2.
- 32) P. Dohnalová – L. Šabatová, o. c. pozn. 1. Do drážky mohly být později odstranitelným způsobem upevněny výztužné dřevěné prvky opatřené omítkou nebo hliněnou omazávkou, která by zabráňovala stékání srážkové vody do horizontální drážky.
- 33) Interpretace předchozího umístění tohoto fragmentárně dochovaného prvku je nejednoznačná, především z toho důvodu, že v polovině 60. let 18. století, kdy byl opětně použit, již byl nad lodí kostela delší dobu dnešní krov.
- 34) V tomto případě mohly mít souvislost se stolicí věže vevázanou do krovu podobně, jako je tomu dnes.
- 35) Viz pozn. 32.
- 36) Předpokládáme, že zhruba třicet let starý krov mohl být rozebrán a z větší části znovu osazen na nové vazné trámy položené nad vložené polopatro.
- 37) Prakticky shodné konstrukční provedení vloženého patra s prkenným opláštěním se dochovalo nad presbytářem kostela sv. Linharta v Liděřovicích (okres Jindřichův Hradec). Rovněž dendrochronologické datování liděřovického krovu spadá do téže doby 1479/80 (d). Podrobnosti uvádí J. Sommer, Kostel sv. Linharta v Liděřovicích. Průzkum architektonické památky a posouzení jejího stavebního vývoje (nepublikovaný tisk). Praha 1996.
- 38) Obdobný nastavovací spoj pouze s menším stoupáním plátu a šikmým čelním zámekem byl použit pro nastavení konců starých vazných trámů. Dostatečnou únosnost v tomto případě zajistilo i to, že přeplátování bylo umístěno přesně nad zdivo.
- 39) Kromě již zmíněného kostela v Liděřovicích lze mezi dochovanými srovnatelnými příklady uvést ještě alespoň kostel sv. Bartoloměje v Koči (okr. Chrudim) a sv. Barbory v Baníně (okr. Svitavy).
- 40) Tuto dataci podporuje architektonické tvarosloví západního portálu i písemné prameny, viz G. Wolny, 1837, o. c. v pozn. 9, s. 279. Portálek a klenbu sakristie lze na základě formální analýzy obecně zařadit ještě do druhé poloviny 14. století.
- 41) J. Unger, 1987, o. c. v pozn. 23, s. 104; Týž, 1992, o. c. v pozn. 23, s. 14.
- 42) Za upozornění na tyto pozoruhodné skutečnosti děkujeme T. Kynclovi.
- 43) J. Unger, 1987, o. c. v pozn. 23, s. 104; Týž, 1992, o. c. v pozn. 23, s. 104.
- 44) A. Prokop, o. c. v pozn. 17, s. 449.

45) Tamtéž.

46) G. Wolny, 1858, o. c. v pozn. 9, s. 122–125; L. Hosák, o. c. v pozn. 6, s. 93–94.

47) Zprávy památkové péče 1937, č. 1, s. 7.

48) Sloha Kurdějov (uloženo ve spisovém archivu NPÚ ÚOP v Brně).

NEUE ERKENNTNISSE ZUR BAUENTWICKLUNG DER KIRCHE D. HL. JOHANNES D. T. IN KURDĚJOV

Die Gemeinde Kurdějov (Gurdau, Bez. Břeclav [Lundenburg], Südmährischer Kr.) liegt in einer Vertiefung am Rande der Hügelkette Ždánický les (Steinitzer Wald) nordwestlich von Hustopeče (Auspitz). Das befestigte Areal mit der Kirche d. hl. Johannes d. T. befindet sich auf einer erhöhten Terrasse in der Dorfmitte. Die Kirche bildet den Kern von einem mit der Ringmauer mit Kragsteinen an der Innenseite umgebenen Bauensemble. Außer der Kirche enthält es noch die freistehende Allerheiligenkapelle, den massiven Glockenturm und einen späteren Karner mit rechteckigem Zubau.

Die Erkenntnisse aus der operativen Untersuchung der Kirche zusammen mit den Ergebnissen der dendrochronologischen Datierung der Holzteile ihres Dachwerks trugen bedeutend zur Präzisierung der Vorstellungen von ihrer bauhistorischen Entwicklung bei. Für die ältesten, in die Zeit vor Mitte des 14. Jahrhunderts datierbaren Konstruktionen wird traditionell das Umfassungsmauerwerk vom Schiff mit einem seichten Querbau gehalten, zu dem vor dem Bauabschluss noch der Turm mit der heutigen Sakristei, über der noch minimal ein weiteres Geschoss war, zugebaut wurde. Bei dem erweiterten Teil des Schiffs, den man überwiegend als unentwickeltes Querschiff bezeichnet, wird man noch überprüfen und erfahren müssen, ob es sich nicht eher um eine Änderung der Kirchenanordnung handelt, z. B. um ein Relikt des unvollendeten breiteren Schiffs, bzw. der beabsichtigten Mehrschiffanlage des großartiger geplanten Kirchenbaus. Man wird dazu mit einer Menge Indizien geführt, wie es z. B. Unterschiede in der Größe und Gestalt der Strebepeiler oder Fenster oder die Analyse der geometrischen Verhältnisse und Proportionen einzelner Bauteile sind.

Alles zeugt dafür, dass der Ausbau der Querbausüdmauer mit der Rosette und einem Strebepeiler an der Südostecke in der bestimmten Phase unterbrochen und die weitere Bauaktivität auf den Südturmbau konzentriert wurde. Für diese Tatsache zeugen das massive Steinmauerwerk im Erdgeschoss der Sakristei und im Obergeschoss darüber der nachträglich gewölbte verstrebbende, an die Kirchenwand angelegte Gurtbogen. Das mit dem Kirchenschiffraum durch ein rundes Fenster ohne Maßwerk verbundene Obergeschoss über der Sakristei möge später als ein über die zum Portal in der westlichen Mauer führende Außentreppe zugängliches Privatoratorium gedient haben. Nach dem spätgotischen Umbau möge zur Verbindung zwischen dem Kircheninneren und dem Obergeschoss über der Sakristei auch die Wendeltreppe in der Südwestecke zwischen dem Schiff und dem Turm gedient haben. Diese schon verschwundene Treppe diente wohl zugleich auch dem Zugang in den Dachraum. Die absolute Datierung des Ausbaus und des Niederreißens des Südturmes ist schwierig. Mit dem Bau des neuen freistehenden Glockenturmes noch vor Ende des 15. Jahrhunderts verlor der Südturm an Bedeutung und konnte schrittweise im Einklang mit den Befestigungsabsichten adaptiert werden.

Am spätesten in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts wurde die Mauerkrone um ca. 2 m auf die Weise erhöht, dass die Aufmauerung um ca. 20 cm hinter das Mauerhaupt des älteren Mauerwerkes zurückgesprungen ist. Dieses Detail andeutet, dass an der Süd-, West- und Nordseite ein schmaler geschalter Wehrgang für die aktivere Verteidigung hat entstehen können. Den Zugang ermöglichte wohl eine kleinere rechteckige Öffnung an der Nordseite. Das Schiff hatte damals keine Strebepeiler und war daher wohl flachgedeckt. Die gleichzeitige Mauererhöhung und Errichtung des Wehrganges vermutet man in der Zeit bald nach der Mitte des 15. Jahrhunderts, wozu auch die Ergebnisse der dendrochronologischen Datierung der ältesten erhaltenen Binderbalken über dem Kirchenschiff (1451/52d) berechtigen. Diese Balken sind aus Tannenholz hergestellt und tragen Reste nach dem Verzapfen der Sparrenfüße und der parallel entlang der Sparren laufenden Streben. Alles deutet an, dass sie in der ursprünglichen Lage sind.

Man kennt weder Gestalt noch Grundriss des ursprünglichen Chors, bei den Überlegungen von der älteren Gestalt der Kirche kann man nur aus den Analogien herauskommen. Gegen 1465 erbaute man den heu-

tigen hohen Chor mit dem gemauerten Zufluchtsgeschoss mit rechteckigen Gitterfenstern. Am inneren Mauerhaupt der Chorumfassungsmauern fand man abgehaueene Steindienste, die von der Wölbung des Raumes noch in der Gotik aussagen. Aus dem ursprünglichen Dachwerk erhielten sich die Binderbalken, deren dendrochronologische Datierung (1465/66d) auch die Jahreszahl 1465 an einem der Strebepeiler bestätigt. Der spätmittelalterliche Chordachstuhl wurde nach seinem Vollenden an der Westseite mit einer Fachwerkwand (wohl provisorischen Charakters) abgeschlossen. In derselben Zeit wurde der Schiffsdachstuhl an der Ostseite mit einem steilen Walm abgeschlossen, was mit den Spuren der Füße von sehr steilen Sparren an der Chorwestmauer belegt wird.

Das Chorobergeschoss wurde vom Schiff mit einer massiven Steinmauer abgetrennt, die mit armierten verstrebbenden Flügeln abgeschlossen ist. Der ursprünglich flachgedeckte Raum wurde später, wohl in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts, mit Stüchkappen-Tonnengewölbe überdeckt.

Nicht ganze 20 Jahre später baute man den Schiffsdachstuhl um. Ein Teil der Binderbalken aus der älteren Konstruktion wurde an beiden Seiten um ausgekragte Konsolen mit vertikalen Anschlägen und Streben verlängert. Diese Glieder bildeten zusammen mit den neu aufgesetzten Eichenholz-Binderbalken (1483d) einen festen Grund für das hölzerne verteidigbare Halbgeschoss, über dem erst das Dachwerk aufgestellt wurde. Der ältere schmale Wehrgang unter dem Niveau der Mauerkrone wurde entfernt. Nach dem Fund der ursprünglichen Balkenschwelle der Südwand des eingelegten Halbgeschosses konnte man eine verhältnismäßig zuverlässige Rekonstruktion der Gestalt der Rahmentragkonstruktion mit Haupttragsäulen, Schrägstreben und kleineren Säulen an den Aussichts- und Schartenöffnungen versuchen.

Über dem Querbau wurde ähnlich wie über dem Chor ein gemauertes Geschoss errichtet, von dem sich aber nach späteren Umgestaltungen nur Teile der östlichen Umfassungsziegelmauer mit Relikten nach zwei Laibungsschießscharten erhielten. Die Verstärkung der nördlichen und südlichen Schiffsmauer mit Strebepeilern erfolgte wohl erst nach 1500 im Zusammenhang mit dem Einbau des spätgotischen Schiffschiffes. Gleichzeitig mit der Schiffsüberwölbung und dem Einbau des spätgotischen Portals an der Südseite wurden die vorhandenen Fensteröffnungen vermauert und die neuen durchgebrochen. In den westlichen Teil vom Schiff baute man sekundär die unterwölbte, in das Schiff mit drei spitzbogigen Arkaden geöffnete Empore ein. In beiden Ecken bei der Westmauer wurden zwei Wendeltreppen zur Musikempore errichtet. Den schrittweise verlaufenden langfristigen Kirchenumbau bestätigen auch die Jahreszahlen im Innenraum – 1493 am Taufstein, 1504 im Schiff und 1522 an der Kanzel. Der umfangreiche und wohl nicht ganz systematische spätgotische Kirchenumbau erfolgte wohl unter den Herren von Leipa, was vom Wappen mit gekreuzten Stangenleitern am Strebepeiler vom Schiff belegt wird.

Im Jahre 1610 übertrug man den Friedhof außerhalb des befestigten Areals und wohl in dieser Zeit errichtete man das System der unterirdischen Fluchtgänge mit Zugang aus dem Presbyterium. Bald nach dem Winter 1636/37(d) hat man das hölzerne Halbgeschoss über dem Schiff gehoben und die neue Dachkonstruktion mit dem liegenden Stuhl errichtet. Bei den in den Archivquellen erwähnten Barockadaptierungen 1717–1718 baute man in den Schiffsdachstuhl den Turmstuhl eingebaut. Die Arbeiten wurden auch in den 1740er Jahren fortgeführt. Der Chor wurde neugewölbt, im Nordteil vom Querhaus die Anmauerung angemauert, und zum Schluss vergrößerte man die Mehrzahl der Fenster, die den Spätbarockcharakter erhielten. Nach 1763/64(d) wird der neue Chordachstuhl datiert. Aus den zeitgenössischen Lichtbildern ist es deutlich, dass um die Wende des 19. und 20. Jahrhunderts die ganze Kirche noch Schindeldach hatte. Im Jahr 1936 erfolgte eine massive Renovierung der Kirche, man sanierte die Strebepeiler und ihr Fundament, das Mauerwerk und hat den Außenputz erneuert. Weitere Kirchenerneuerung erfolgte in den 1980er Jahren, als man bei der totalen statischen Sicherung auch das Gewölbe mit der Außenschale verfestigte und neue Strebepeilerfundamente ausmauerte. In der gleichen Zeit änderte man auch das Sakristeidach, das nach der Erhöhung der Seitengiebel fließend an das Kirchenschiffsdach anknüpft. Die letzten Eingriffe liefen in den 1990er Jahren und jüngst nach 2008.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Kurdějov (Gurdau, Bez. Břeclav [Lundenburg], Südmährischer Kr.), sog. Pflichtabdruck der Mappe des Stablen Katasters, 1827, Ausschnitt (ČÚZK [Tschechisches Amt für Landvermessung und Kataster] Prag).

Abb. 2: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T., Ansicht von Südwesten (Foto A. Mayssl vor 1900, MZK Brno [Mährische Landesbibliothek Brünn], Vedutensammlung Schram. Sign. Skř. I-0091.416350).

Abb. 3: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T., Ansicht von Nordosten, Zustand vor der Renovierung 1936 (NPÚ ÚOP Brno [Nationales Denkmalinstitut, regionale Facharbeitsstätte in Brünn], Archiv der alten Fotodokumentation, Inv.-Nr. 21.653 M-9/439).

Abb. 4: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T. Fotografie der Kirche vor der Renovierung 1936, Detail vom Strebepfeiler (NPÚ ÚOP Brno, Archiv der alten Fotodokumentation, Inv.-Nr. 21.653 M-9/442).

Abb. 5: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T. Innenraum der Kirche (NPÚ ÚOP Brno, Archiv der alten Fotodokumentation, Inv.-Nr. 1285 M-9/37).

Abb. 6: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T., Kirchenareal (J. Buzek 2013, nach der Vermessung von Z. Chudárek aus dem J. 1982).

Abb. 7: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T., Grundriss vom Erdgeschoss, analytischer Plan der bauhistorischen Entwicklung (Autoren 2013).

Abb. 8: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T., Ansicht von Süden (Aufnahme Z. Chudárek 1982, NPÚ ÚOP Brno, Archiv der Mappen und Pläne, Inv.-Nr. 25-2139).

Abb. 9: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T., Ansicht von Norden (Aufnahme Z. Chudárek 1982, NPÚ ÚOP Brno, Archiv der Mappen und Pläne, Inv.-Nr. 25-2138).

Abb. 10: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T., Ansicht von Westen (Aufnahme Z. Chudárek 1982, NPÚ ÚOP Brno, Archiv der Mappen und Pläne, Inv.-Nr. 25-2137).

Abb. 11: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T., Querschnitte über das Kirchenschiff mit Blick zur Empore und zum Triumphbogen (Aufnahme Z. Chudárek 1982, NPÚ ÚOP Brno, Archiv der Mappen und Pläne, Inv.-Nr. 25-2136).

Abb. 12: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T., Grundriss vom Obergeschoss (Aufnahme Z. Chudárek 1982, NPÚ ÚOP Brno, Archiv der Mappen und Pläne, Inv.-Nr. 25-2133).

Abb. 13: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T., Ansicht von Nordwesten.

Abb. 14: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T., Schiffssüdseite mit dem Eingangsportal und vermauerten Fenstern aus der ersten Bauphase.

Abb. 15: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T., Westfassade mit dem Eingangsportal und einem Paar Steinkonsolen.

Abb. 16: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T., Schiffsnordseite.

Abb. 17: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T., Ansicht von Südwesten, abgebauter Südturm mit der Sakristei im Erdgeschoss.

Abb. 18: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T., Ansicht von Osten, abgebauter Südturm mit der Sakristei im Erdgeschoss.

Abb. 19: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T., Steinquader mit der geritzten Inschrift anno domini MCCCCXX, südöstlicher Presbyteriumsstrebepfeiler.

Abb. 20: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T., Westteil der nördlichen Chorseite (links) und Ostmauer vom nördlichen Querbau (rechts), deutlicher Unterschied der Gesimshöhen.

Abb. 21: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T., nördliche Chorseite, vermauerter Sakramentsschrein, sekundär abgehauene Dienste.

Abb. 22: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T., südliche Querbaumauer in der Höhe des Obergeschosses über der Sakristei, mit einer Blendarkade gegliedert, mit einer nachträglich vermauerten Rosette.

Abb. 23: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T., Chorobergeschoss, Ansicht von Westen.

Abb. 24: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T., Chorobergeschoss, Binderbalken vom älteren Chordachstuhl mit einem Schlitz und Zapfenlöcher am Binderbalken des westlichen Bindergespärres.

Abb. 25: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T., Kragstein in der Chorachse, Detail.

Abb. 26: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T., Querhaussüdgiebel, Laibung und Gewände der Schießscharte.

Abb. 27: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T., Mauerwerk vom Polygon (Aborterker?) zwischen der Querbauwestmauer und Schiffsnordmauer.

Abb. 28: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T., Chorobergeschoss, vom Schiffsdachraum zu gesehen.

Abb. 29: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T., Blick vom Chordachraum zum Schiffsdachstuhl.

Abb. 30: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T., Schiffsdachstuhl, Südseite.

Abb. 31: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T., Schiffsdachstuhl, Stuhlschwelle mit Zapfenloch für die Säule des Halbgewölbes und alter Binderbalken mit abgesägter Säulenstütze.

Abb. 32: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T., Grundriss der heutigen Dachkonstruktionen über dem Chor und Schiff (J. Buzek 2013).

Abb. 33: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T., Anordnung der alten Balken über dem Chor im Grundriss, rechts aufgelegte Ansichten der abgesägten Enden des westlichen Binderbalkens und des sekundär verwendeten Balkens.

Abb. 34: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T., Die in der Mauerkrone über dem Kirchenschiff eingemauerten erhaltenen spätgotischen Bauglieder, Axonometrie. Grau – ältere Tannenholzbalken mit Datierung 1451/52(d), sonstige Balken datiert 1483(d).

tige Balken datiert 1483(d).

Abb. 35: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T. Dachstuhlschemen samt ihrer vorausgesetzten Gestalt in der Vergangenheit:

a) Bindergespärre vom heutigen Chordachstuhl 1763/64(d)

b) heutige Gestalt des Längsverbands beider Dachstühle in der Firstebene und das Turmdachwerk 1717

c) Bindergespärre vom heutigen Schiffsdachstuhl 1636/37(d)

d) Leergespärre vom heutigen Chordachstuhl 1763/64(d)

e) Längsverband des liegenden Stuhls im Schiffsdachstuhl

f) Leergespärre des heutigen Schiffsdachstuhls 1636/37(d)

g) hypothetische Gestalt des Gespärres vom spätmittelalterlichen Chordachstuhl 1465/66(d)

h) hypothetische Gestalt des Längsverbands beider Schiffsdachstühle in der Periode zwischen 1465 und 1483

ch) hypothetische Gestalt des Bindergespärres vom Schiffsdachstuhl zwischen 1452 und 1483

Abb. 36: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T. Hypothetische Gestalt des Bindergespärres vom Schiffsdachstuhl in der Zeit zwischen 1483 und 1637, grau – erhaltene Glieder, mit starker Linie – belegte Glieder, dünne Linie – abgeschätzte Glieder.

Abb. 37: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T. Hypothetische Gestalt des Tragrahmens vom Dachraum-Halbgewölbe in der Zeit zwischen 1483 und 1637, grau – erhaltene Glieder, mit starker Linie – belegte Glieder, dünne Linie – abgeschätzte Glieder.

Abb. 38: Kurdějov, Kirche d. hl. Johannes d. T. Schematische Darstellung der nacheinander folgenden Verwandlungen des Baus: a) 2. Hälfte des 14. Jahrhunderts; b) 1. Hälfte des 15. Jahrhunderts; c) 1452–1465; d) 1465–1483; e) 1483–ca. 1500; f) ca. 1500–1636; g) 1636–1987; h) nach 1987.

(Übersetzung J. Noll)

PRŮZKUM SOCHAŘSTVÍ VE FONDECH HRADŮ A ZÁMKŮ – STŘEDOVĚKÉ SOCHY A JEJICH NÁPODOBY¹⁾

ALEŠ MUDRA

Fondy hradů a zámků v českých zemích zahrnují mnohé netušené poklady, stojící dosud mimo centrum zájmu odborné i laické veřejnosti. I ta nejčennější díla bývají nedostatečně zpracovaná, chybně klasifikovaná nebo dokonce veřejnosti zcela neznámá. Základní evidence je sice většinou v pořádku v tom smyslu, že poskytuje jednoznačnou identifikaci památkově chráněných věcí. Není však cíleně podporováno prohlubování evidence pomocí znaleckých metod, které jsou v památkářské a muzejní praxi základním a neopomenutelným prostředkem k získání či ověření údajů o provenienci, autorství a době vzniku.²⁾ Bez těchto údajů pak není možné určit a adekvátně prezentovat hodnotu věcí. Když neznáme hodnotu věcí, které spravujeme, nelze ani odpovědně rozhodovat, které věci si zaslouží zvýšenou ochranu, restaurování nebo prezentaci. Předešla konstatování by se mohla jevit jako banální a zbytečná, pokud bychom se však u osob odpovědných za koncepci a podporu